

WITOLD FILIPCZAK
UNIwersytet Łódzki*

Sejmiki ziemi zakroczymskiej 1778–1786

Ziemia zakroczymska była jedną z mniejszych w województwie (księstwie) mazowieckim. Według *Atlasu historii Polski* liczyła 1346 km², co dawało jej siódme miejsce na 10 ziem tegoż województwa¹. W formalnej hierarchii zajmowała jednak piąte miejsce (za ziemiami: czerską, warszawską, wiską i wyszogrodzką)². Najwyższy miejscowy urząd – kasztelan zakroczymski – znajdował się w senacie wśród kasztelanów mniejszych, za kasztelanami wyszogrodzkim i rypińskim, a przed ciechanowskim i liwskim³. Ziemia zakroczymska składała się z trzech powiatów: stołecznego (417 km²), nowomiejskiego (721 km²) oraz serockiego (208 km²)⁴.

Ziemia zakroczymska nie wzbudziła dotychczas zainteresowania historyków dziejów politycznych i parlamentaryzmu. Zajmowano się jej dziejami w ramach opracowań dotyczących całego kraju, a przynajmniej Mazowsza⁵. O ziemi zakroczymskiej w drugiej połowie XVIII wieku wspomniano w badaniach nad dziejami poszcze-

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Nowożytnej.

¹ Zdaniem Adolfa Pawińskiego jej obszar wynosił około 1155 km². Mniejsze były tylko ziemie: wyszogrodzka (587 km²), różańska (922 km²) i liwska (1038 km²). Por. *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku (Atlas Historyczny Polski)*, red. W. Pałucki, cz. 2, Warszawa 1973, s. 59–60.

² J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 27.

³ *Volumina Legum* [dalej: *Vol. leg.*], t. VII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 292. *Porządek Senatus et Ministerii*.

⁴ *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku...*, cz. 2, s. 59.

⁵ Z pozycji książkowych dotyczących dziejów politycznych i ustrojowych Mazowsza w epoce nowożytnej na uwagę zasługują: J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998; A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja – funkcjonowanie – postępowanie*, Warszawa 2013.

gólnych kampanii politycznych lub krótkich przedziałów chronologicznych. Ostatnimi latami panowania Augusta III Wettyna zajmowała się Maria Czeppe⁶. Sejmik przedkonwokacyjny w Zakroczymiu badał Tomasz Szwaciński⁷. George T. Łukowski pisał o udziale szlachty zakroczymskiej w życiu politycznych z lat 1764–1768⁸. Witold Filipczak zaprezentował sejmik przedsejmowy w 1778 r.⁹ Wzmianki o sejmikach w Zakroczymiu można znaleźć w pracy o życiu sejmikowym prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786¹⁰. Na temat sejmików zakroczymskich z lat 1786–1790 wspominali: Adam Danilczyk, Jerzy Michalski oraz Zofia Zielińska¹¹. Przebieg sejmiku w Zakroczymiu w lutym 1792 r. obszernie omówił Wojciech Szczygielski¹².

Artykuł stanowi część cyklu publikacji o sejmikach mazowieckich w latach 1780–1786. Korekcie uległy ramy chronologiczne, których uzasadnienie można znaleźć we wcześniejszych publikacjach¹³. Mimo kwerendy archiwalnej w zakroczymskich księgach sądowych, nie udało mi się odnaleźć uchwał sejmikowych z 1784 r. Ogranicza to możliwość statystycznych ujęć ówczesnego życia sejmikowego. Uwzględnienie materiałów z 1778 r. pozwoli na wyciągnięcie wniosków na podstawie zbliżonej ilości materiału, jak we wcześniejszych badaniach. Wprawdzie o sejmiku poselskim z 17

⁶ M. C z e p p e, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 178–181.

⁷ T. S z w a c i ń s k i, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 1, s. 38.

⁸ G. T. Ł u k o w s k i, *The Szlachta and the Confederacy of Radom 1764–1767/8. A Study of the Polish Nobility*, Roma 1977, s. 137, 139–140, 144–145, 149.

⁹ W. F i l i p c z a k, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 69–70.

¹⁰ I d e m, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012, s. 60, 619.

¹¹ A. D a n i l c z y k, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 118, 123, 125, 128–129; J. M i c h a l s k i, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 3, s. 350; Z. Z i e l i ń s k a, *Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonania sejmiku*, „Wiek Oświecenia” 1993, t. IX, s. 122; e a d e m, *O sukcesji tronu w Polsce 1787–1790*, Warszawa 1991, s. 210, 218.

¹² W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 154–157.

¹³ W. F i l i p c z a k, *Sejmiki województwa płockiego 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 2, s. 24; i d e m, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 140–141; i d e m, *Sejmiki ziemi nurskiej 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2014, R. XIII, nr 1, s. 25.

sierpnia 1778 r. pisałem już w monografii sejmu z tego roku, jednak nie został omówiony o dzień późniejszy sejmik gospodarski. Bez znajomości jego postanowień nie jest możliwe zrozumienie przebiegu dwóch kolejnych zgromadzeń tego rodzaju.

W celu poznania układu sił w ziemi zakroczymskiej pod koniec lat siedemdziesiątych XVIII w. konieczne jest krótkie odniesienie do burzliwych sejmików przedsejmowych z 15 lipca 1776 r. Toczyły się one w atmosferze ostrej rywalizacji między antykrólewską opozycją, kierowaną przez magnackich liderów, oraz stronnictwem dworskim, które cieszyło się wsparciem Rosji (ambasador Otton Magnus von Stackelberg opowiedział się wówczas wyraźnie po stronie Stanisława Augusta)¹⁴. Do działań przeciwko opozycji użyte zostały wojska rosyjskie. Szczególny rozgłos zdobył sobie sejmik ziemi ciechanowskiej, podczas którego były liczne ofiary śmiertelne¹⁵.

Sejmik w Zakroczymiu był drugim zgromadzeniem przedsejmowym na Mazowszu, obok ciechanowskiego, które uległo rozdwojeniu¹⁶. Na popieranym przez dwór sejmiku, którego marszałkiem był regent grodzki i ziemski zakroczymski Jakub Górski, posłami zostali sekretarz wielki koronny i szef Gabinetu Stanisława Augusta Jacek Ogrodzki oraz szambelan Józef Łempicki¹⁷. Na zgromadzeniu konkurencyjnym mandaty uzyskali starosta przyłuski Mikołaj Wołowicz i stolnikowicz łomżyński Wiktor Zieliński¹⁸. Nie wcho-

¹⁴ E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966, s. 93–95; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 1993, Historia XXVIII. Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 259, s. 126–133; J. Michalski, *O zmianę rosyjskiego ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, R. CIX, nr 3, s. 150–159.

¹⁵ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 263; W. Stanek, *op. cit.*, s. 130; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 70–71.

¹⁶ Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776 (Akta sejmu 1776 r.), Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Zbiór Popielów, sygn. [dalej: ZP] 129, k. 18; W. Stanek, *op. cit.*, s. 130.

¹⁷ Instrukcja poselska zakroczymska z 15 VII 1776 (dla J. Ogrodzkiego i J. Łempickiego) i manifest szlachty zakroczymskiej z 21 VIII 1776, AGAD, Zakroczymskie grodzkie relacje, sygn. [dalej: ZGR] 74, k. 417–421v, 978; Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776, AGAD, ZP 129, k. 18.

¹⁸ Manifest szlachty zakroczymskiej z 26 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 597 (był to właściwie remanifest, w którym odpowiadano na manifest z 16 VII 1776 ogłoszony przez Józefa Zielińskiego i inne osoby); Regestr posłów na Sejm ordynaryjny 1776, AGAD, ZP 129, k. 18. Wiktor i Józef Zielińscy byli synami stolnika

dząc w szczególności wydarzeń, podobnie jak w odniesieniu do innych rozdwojonych sejmików, rada konsyliarska konfederacji sejmowej rozstrzygnęła spór na korzyść kandydatów dworu. Dnia 4 października 1776 r. wydane zostało sancitum, w którym unieważniono wszystkie manifesty i postępowania sądowe przeciwko sejmikowi, który dokonał wyboru J. Ogrodzkiego i J. Łempickiego. Analogiczną decyzję podjęto w sprawie obradującego dzień później (16 lipca) sejmiku gospodarskiego. Podtrzymano jego decyzje w sprawie rozliczenia przez komisarzy i plenipotentów sejmikowych sum należnych za furaz dostarczony wojskom rosyjskim¹⁹. Sejmik gospodarski został zagajony przez podkomorzego zakroczymskiego Józefa Radzickiego (aktywnego uczestnika obrad także w dniu poprzednim), kierował nim zaś chorąży zakroczymski Stanisław Jaroszewski²⁰. S. Jaroszewski podpisał manifest w obronie regalistycznego sejmiku przedsejmowego, sygnowany także przez innych urzędników zakroczymskich, m.in. sędziego ziemskiego Teodora Myszczyńskiego, podstolego Wiktoryna Łempickiego, wojskiego Ludwika Zaborowskiego i skarbnika Tomasza Miecznikowskiego²¹.

Przewidzianą w laudum z 16 lipca 1776 r. „likwidację prowiantową” przeprowadzono 3 kwietnia 1777 r. w Nowym Mieście. Uczestniczyło w niej wielu aktywnych w życiu publicznym ziemian zakroczymskich, m.in. cześnik Bonawentura Łempicki, łowczy Teodor Mokrski, Marcin Glinicki, Antoni Maruszewski, Maurycy Mateusz Ostaszewski i Walerian Gnatowski (komornicy ziemscy zakroczymscy), wiceregent zakroczymski Paweł Łempicki, wojski gąbiński Jacek Wieszczycki, Adam Mażewski, Piotr Mięszkowski i inni²².

Kolejny sejmik w Zakroczymiu był zgromadzeniem poselskim przed sejmem z 1778 r. W plancie przygotowanej w Gabinecie Stanisława Augusta jako popierani przez dwór kandydaci do mandatu wymieniani byli podkomorzy zakroczymski J. Radzicki oraz pisarz

łomżyńskiego Stanisława Kostki i Strzałkowskiej: G. i J. Zielińscy, *Wiadomość historyczna o rodzie Świnków oraz rodowód pochodzącej od nich rodziny Zielińskich herbu Świnka*, cz. 2, Toruń 1881, s. 136–138.

¹⁹ Sancitum względem sejmików ziemi zakroczymskiej z 4 X 1776, AGAD, ZP 129, k. 49–49v.

²⁰ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 16 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 349–350v. Na temat roli J. Radzickiego w obradach przedsejmowych por. manifest Franciszka Miecznikowskiego, AGAD, ZGR 74, k. 595–595v.

²¹ Manifest szlachty zakroczymskiej z 21 VIII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 978.

²² Oblata „likwidacji prowiantów”, AGAD, ZGR 78, k. 1–27.

ziemski i grodzki zakroczymski Adam Wągrodzki²³. Ten ostatni jednak, podobnie jak starosta zakroczymski T. Młocki, nie zamierzał się starać o poselstwo. Stanisław August poparł więc kandydaturę sekretarza królewskiego Mateusza Czarnka²⁴. Rzeczywistość jednak skorygowały sejmikowe plany dworu. W zakroczymskim kościele farnym obrady 17 sierpnia 1778 r. zagaił podkomorzy J. Radzicki²⁵. Rok wcześniej – 15 lipca 1777 r. – zagaił on w Warszawie sejmik generalny województwa mazowieckiego wybierający deputatów na Trybunał Koronny²⁶. Marszałkiem koła rycerskiego został jednomyślnie Stanisław Jaroszewski, chorąży zakroczymski. Wyłoniono sześciu asesorów, po dwóch z każdego powiatu. Aż czterech (wszyscy z powiatów zakroczymskiego i serockiego) było komornikami – jeden granicznym (Wojciech Skarżyński), trzech ziemskimi: Adam Worowski (w 1776 r. asesor na regalistycznym sejmiku poselskim²⁷), Antoni Maruszewski i M.M. Ostaszewski. Powiat nowomiejski reprezentowali w tym gronie generał-adiutant króla Franciszek Wągrodzki i wójt zakroczymski Kajetan Tyski (rzekomy stolnikowicz smoleński)²⁸. Marszałek i asesory złożyli przed J. Radzickim (jako zagajającym obrady) przysięgę przewidzianą ustawą (z 1768 r.)²⁹. Następnie przystąpiono do wyboru posłów na sejm. Marszałek spisał i ogłosił listę kandydatów, na której znalazło się aż 11 osób. Byli to (w kolejności podanej w laudum): podkomorzy J. Radzicki, sędzia ziemski zakroczymski T. Myszczyński, podczasz Jan Szydłowski, podstoli W. Łempicki, miecznik Wojciech Dziedzicki, regent J. Górski, (Krzysztof?) Frankowski, sekretarz króla

²³ Series kandydatów na poselstwo [1778], AGAD, ZP 112, k. 3.

²⁴ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, s. 70. Na temat M. Czarnka por. W. Dzwonkowski, *Czarnek Mateusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. IV, Kraków 1938, s. 204–205.

²⁵ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62–63.

²⁶ Gazeta pisana z Warszawy z 21 VII 1777, Biblioteka PAU i PAN w Krakowie, rkps [dalej: BPAU] 993, k. 65.

²⁷ Instrukcja poselska zakroczymska z 15 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 421v (podpisy).

²⁸ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62. Wśród stolników smoleńskich w XVIII w. nie było osoby o nazwisku Tyski: *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. IV. *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba i P.P. Romaniuk, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 187–200.

²⁹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62; *Vol. leg.*, t. VII, s. 293. *Porządek sejmikowania*. Według ustawy należało przysięgać „*super realem adnotationem votorum* i projektów do instrukcji *et ad laudum*”).

i Rady Nieustającej M. Czarnek, starosta przyłuski M. Przyłuski (niedoszły poseł z 1776 r.), podkomorzyc Wągrowzki, cześnik chełmski Stanisław Nowicki³⁰. W czasie obrad musiało dojść do wypracowania kompromisu, gdyż „jednomyslnością głosów” mandaty powierzono J. Radzickiemu i T. Myszczyńskiemu. Pozostali kandydaci „przez zabranie głosów pretensji swojej publicznie odstąpili kreskowania nie pretendując”³¹. Wybrani posłowie otrzymali „moc zupełną do pełnienia obowiązków funkcji poselskiej” i innych, „do których osobliwą instrukcją obowiązani będą”³². Połączenie „mocy zupełnej” z wiążącym charakterem szeregu punktów instrukcji wskazywało, że pojęcia niegdyś uchodzące za przeciwstawne, według szlachty zakroczymskiej czasów Rady Nieustającej, można było bez przeszkód godzić³³.

Sejmik zakroczymski z 17 sierpnia 1778 r. wybrał posłów do króla, którymi zostali regent ziemski i grodzki J. Górski oraz K. Tyński, wójt Zakroczymia. Pierwszy z delegatów pretendował do poselstwa, drugi był asesorem sejmiku. Szlachta zakroczymska wyłoniła też posłów, którzy mieli prymasowi (od 1777 r.) Antoniemu Ostrowskiemu złożyć wyrazy uszanowania, przychylności i powinszowania³⁴. Podkreślano zadowolenie ziemi, że najwyższą godność w kraju osiągnął obywatel województwa mazowieckiego. Do arcybiskupa gnieźnieńskiego wysłani zostali komornik graniczny W. Skarżyński (asesor sejmiku) oraz Kajetan Świdorski, stolnikowicz wiski³⁵. Posłowie od króla i prymasa otrzymali odrębne instrukcje. Uchwałę, podjętą jednomyslnie, podpisali marszałek i wszyscy asesorowie³⁶.

Pominę w tym miejscu analizę instrukcji poselskiej, gdyż dokonam zbiorczej analizy zaleceń sejmikowych w drugiej części arty-

³⁰ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62.

³¹ *Ibidem*, k. 62–62v. Por. D. Szczygielska, W. Szczygielski, *Radzicki Józef*, [w:] *PSB*, t. XXX, Wrocław 1987, s. 40.

³² Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62v.

³³ Szerzej na temat mandatu poselskiego por. W. Uruszczaak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 45–51; H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. I (*Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii [1652–1763]. Prawo – praktyka – teoria – programy*), Poznań 2002, s. 125–129; A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 141–144.

³⁴ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62v; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz*, [w:] *PSB*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 544.

³⁵ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62v–63.

³⁶ *Ibidem*, k. 63.

ku. W tym miejscu odniosę się do aktualnego politycznie postulat w sprawie opublikowanego w 1778 r. projektu *Zbioru praw sądowych*³⁷. W czwartym punkcie instrukcji podkreślono, że ukazał się na krótko przed obradami, więc obywatele nie mieli dostatecznie dużo czasu na rozpatrzenie propozycji. Zaznaczano jednak, że „w samych początkach ich czytania” dostrzeżono wiele szkodliwych rozwiązań. Posłowie mieli więc nie dopuścić do ich uchwalenia na najbliższym sejmie oraz zabiegać o przesunięcie dyskusji na następny. Szczególne obawy wzbudziły artykuły dotyczące szlachty i poddanych³⁸. Potwierdza to pogląd o niechęci sejmików mazowieckich do proponowanej kodyfikacji, na co duży wpływ miały obawy wynikające z konserwatywnych postaw w sprawach społecznych³⁹.

W instrukcji dla posłów do Stanisława Augusta, liczącej trzy punkty, zobowiązywano wysłanników do złożenia życzeń. Podkreślano też, że obywatele zaznają obecnie „sprawiedliwości wewnętrznej” po „kilkuletniej rewolucji i nieszczęśliwościach”, co było nawiązaniem do konfederacji barskiej i I rozbioru. Proszono monarchę o wsparcie starań zakroczymskich posłów na sejm w sprawie realizacji zaleceń instrukcji. Rekomendowano królowi zasługi podkomorzego J. Radzickiego, sędziego ziemskiego T. Myszczyńskiego oraz pisarza ziemskiego A. Wągrodzkiego⁴⁰. W instrukcji dla posłów do prymasa, obok konwencjonalnych wyrazów zadowolenia z awansu A. Ostrowskiego i pochwał pod jego adresem, znalazła się prośba, by arcybiskup poparł postulaty zawarte w zakroczymskiej instrukcji poselskiej⁴¹.

Dzień po sejmiku poselskim, 18 sierpnia 1778 r., w Zakroczymiu obradował sejmik gospodarski, co było zgodne z konstytucją sejmiku koronacyjnego (z 1764 r.)⁴². Obrady zagał, podobnie jak

³⁷ E. Borkowska-Bagieńska, *Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyckiego*, Poznań 1986, s. 305; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 41; W. Szafranski, *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007, s. 37.

³⁸ Instrukcja poselska zakroczymska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 293 (odpis: BPAU 8354, k. 293v).

³⁹ E. Borkowska-Bagieńska, *op. cit.*, s. 320–323; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi nurskiej...*, s. 32.

⁴⁰ Instrukcja dla posłów do króla z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 289–290 (odpis: BPAU 8354, k. 296–297).

⁴¹ Instrukcja dla posłów do prymasa z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 146–147 (też: BPAU 8354, k. 298–299).

⁴² *Vol. leg.*, t. VII, s. 156. *Ustanowienie sejmików gospodarskich w województwie mazowieckim*.

dzień wcześniej, podkomorzy J. Radzicki. Marszałkiem koła rycerskiego został wyłoniony „zgodnemi głosy” Kajetan Tyski, wójt Zakroczymia, na poprzednim zgromadzeniu wybrany asesorem i posłem do króla. Powołano trzech asesorów (po jednym z powiatu): komornika ziemskiego M.M. Ostaszewskiego, Macieja Świerczewskiego i burgrabiego zakroczymskiego Błażeja Gnatowskiego⁴³. Tematem obrad były rozliczenia w sprawie należności za furaże i prowiant dla wojsk rosyjskich oraz z tytułu sprzedaży soli. Sejmik podziękował osobom, które 3 kwietnia 1777 r. w Nowym Mieście przyjęły rozliczenia w tym zakresie. Uznano je za dokładne i sprawiedliwe. Stwierdzono jednak, że komisarze wyznaczeni do rozliczenia sum prowiantowych i sprzedaży soli, wyjąwszy wiceregenta ziemskiego i grodzkiego Pawła Łempickiego, nie złożyli w kancelarii grodzkiej zaległych sum. P. Łempickiemu, komisarzowi prowiantowemu powiatu nowomiejskiego, udzielono pokwitowania, wyrażając wdzięczność za pełnione przez trzy lata obowiązki. Pozostałym komisarzom nakazano złożenie zaległości do 1 września 1778 r. w kancelarii grodzkiej. Gdyby tego nie uczynili, mieli zostać pozwani na najbliższą kadencję sądów ziemskich przez plenipotentów ziemiańskich. Na funkcji tej potwierdzono komorników: granicznego W. Skarżyńskiego i ziemskiego A. Worowskiego⁴⁴. Obaj byli asesorem poprzedniego dnia na obradach poselskich. W. Skarżyńskiego wybrano wówczas posłem do prymasa. Zobowiązano kancelarie grodzkie w Zakroczymiu i w Nowym Mieście, aby na żądanie plenipotentów przyjmowały i wydawały wszelkie transakcje oraz ekstrakty. W uchwale przewidziano tryb wypłaty ziemianom sum z tytułu rozliczeń. Dokonano kilku dyspozycji finansowych w tym zakresie. Zapowiedziano też, że jeżeli pieniędzy przewidzianych w „likwidacji” nie złożą: sędzia ziemski T. Myszczyński, chorąży S. Jaroszewski oraz cześnik zakroczymski Ignacy Łempicki, a także dawni plenipotenci ziemiańscy Antoni Maruszewski i Marcin Glinicki, zostaną pozwani przez W. Skarżyńskiego i A. Worowskiego. Jednocześnie obiecywano A. Maruszewskiemu i M. Glinickiemu obmyślenie „bonifikacji”, jeśli przedstawią „sprawiedliwy” register wydatków z tytułu czynności prawnych⁴⁵.

Zachowało się niewiele wiadomości o przygotowaniach do sejmiku z 1780 r. W dniu 17 sierpnia, cztery dni przed sejmikami, Sta-

⁴³ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 18 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 35.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 35–35v.

⁴⁵ *Ibidem*, k. 35v–36v.

niśław August pisał do J. Radzickiego, by ten pomógł w staraniach o poselstwo pisarzowi ziemskiemu i grodzkiemu A. Wągradzkiemu i szambelanowi Onufremu Kickiemu. Monarcha prosił podkomorzego zakroczymskiego o rezygnację ze starań o mandat, w zamian za co obiecał mu order⁴⁶. Aspiracje J. Radzickiego do poselstwa wiązały się zapewne z nadziejami wyboru do Rady Nieustającej lub Komisji Skarbu Koronnego⁴⁷. A. Wągradzki był w kręgu korespondentów królewskiego brata – biskupa Michała Poniatowskiego, jednego z liderów stronnictwa regalistycznego, mającego szczególnie silne wpływy na Mazowszu⁴⁸. Pisarz zakroczymski cieszył się zaufaniem biskupa płockiego. W kwietniu 1782 r. M. Poniatowski zwrócił się do A. Wągradzkiego o mediację w sprawie Wołłowiczów, których kłótnie mogły się przerodzić w postępowanie sądowe⁴⁹.

Sejmik w Zakroczymiu zebrał się 21 sierpnia 1780 r. Obrady w kościele farnym zagał podkomorzy J. Radzicki. Odczytano uniwersał Stanisława Augusta z 22 maja, który stanowił prawną podstawę zgromadzenia⁵⁰. Wysłuchany został poseł królewski (niestety w laudum brakuje informacji, kto pełnił tę funkcję). Następnie relację z obrad sejmiku w 1778 r. złożyli posłowie reprezentujący ziemię zakroczymską: podkomorzy J. Radzicki i sędzia ziemski T. Myszczyński, co – jak podkreślono – było realizacją uchwalonej w 1778 r. konstytucji *Sejmiki relationis*⁵¹. Ustawa ta, wbrew nazwie, w praktyce nie przywracała sejmików relacyjnych, lecz nakazywała złożyć posłom relację w czasie najbliższych obrad po zakończeniu działalności parlamentu⁵². W księstwie mazowieckim, gdzie deputatów

⁴⁶ Król do J. Radzickiego z 17 VIII 1780, BCz 686, s. 83. W 1780 r. J. Radzicki otrzymał Order św. Stanisława: D. Szczygielska, W. Szczygielski, *Radzicki Józef...*, s. 40.

⁴⁷ J. Radzicki do króla z 21 VII 1780, BCz 686, s. 81.

⁴⁸ Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] *PSB*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 457; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 24–26; idem, *Sejmiki ziemi nurskiej...*, s. 28.

⁴⁹ M. Poniatowski do A. Wągradzkiego z 29 IV 1782 (brulion listu), AGAD, Archiwum Ekonomiczne prymasa M. Poniatowskiego, sygn. [dalej: AEPMP] 121, k. 16.

⁵⁰ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169. Na temat odczytywania uniwersałów monarchy na sejmikach por. A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 59.

⁵¹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169 (odpis: BPAU 8354, k. 300).

⁵² *Vol. leg.*, t. VIII, Petersburg 1860, s. 580. *Sejmiki relationis dla Korony i Księstwa Litewskiego*; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 306–308.

na Trybunał Koronny wybierano na sejmiku generalnym województwa, relację składano zwykle na kolejnym sejmiku przedsejmowym, chyba że wcześniej zebrano się na elekcję kandydatów na urzędy sądowe⁵³. Uczynioną ustnie relację, zapewne przez obu reprezentantów („przez głosy swoje”), oceniano jako dokładną. Stwierdzono, że była przyjęta przez obywateli „z miłym ukontentowaniem”⁵⁴. W laudum uznano dotychczasowe obrady za sejmik relacyjny, co jest wątpliwą wykładnią. Przystąpiono następnie do wyboru marszałka, którym jednogłośnie został burgrabia warszawski Krzysztof Frankowski. Pomagać mu miało aż 12 asesorów (po czterech z powiatu). W gronie tym znalazł się jeden urzędnik ziemski, cześnik chełmski Stanisław Nowicki. Najwięcej (pięciu) było burgrabiów grodzkich: jeden warszawski (Maciej Skrodzki, reprezentujący powiat zakroczymski) i czterech zakroczymskich (Błażej Gnatowski, Walenty Budny i Jan Pniewski – byli asesorami powiatu serockiego, Piotr Mięszkowski – powiatu nowomiejskiego). Jeden z pomocników marszałka (Franciszek Modzelewski) sprawował urząd komornika ziemskiego zakroczymskiego. W gronie tym pojawił się także syn urzędnika ziemskiego innego województwa – stolnikowicz łukowski Joachim Sułkowski. Pozostałymi pięcioma asesorami były osoby bez tytułów (uwzględniłem tu także Michała Dionizego Tyckiego, występującego w laudum bezpodstawnie jako stolnikowicz smoleński)⁵⁵. Kandydatury marszałka i asesorów zaproponował J. Radzicki, przed którym jako najwyższym urzędnikiem, w obecności zgromadzonej szlachty, złożona została przewidziana ustawą z roku 1768 przysięga⁵⁶. Czasami zdarzało się (przykładem mogą być niektóre sejmiki płockie), że asesorowie przysięgę składali przed marszałkiem sejmiku⁵⁷.

⁵³ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 337–338; idem, *Sejmiki ziemi czerokiej...*, s. 161–164.

⁵⁴ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169 (odpis: BPAU 8354, k. 300).

⁵⁵ Asesorami bez tytułów byli: Jan Nepomucen Chroniewski, Lin Maruszewski i Jan Ślubowski: Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169–170 (odpis: BPAU 8354, k. 300–301).

⁵⁶ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169–169v (odpis: BPAU 8354, k. 300v).

⁵⁷ A. Lityński, *Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego)*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, red. A. Lityński, Katowice 1991, s. 71; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 51.

Marszałek K. Frankowski przystąpił do spisania listy osób pretendujących do poselstwa, co wynikało ze zwyczajowych uprawnień marszałka koła rycerskiego⁵⁸. Wiadomo, że w gronie kandydatów do mandatu znalazło się przynajmniej pięć osób, które zostały wymienione z nazwiska. Byli to: podkomorzy J. Radzicki (poseł z 1778 r.), starosta grodowy T. Młocki, chorąży zakroczymski S. Jaroszewski, pisarz A. Wągradzki i szambelan Onufry Kicki. Po ich nazwiskach widnieje jednak formuła „i innych”, wskazująca, że zgłoszono więcej osób do funkcji. Na sejmiku udało się osiągnąć kompromis: J. Radzicki, T. Młocki, S. Jaroszewski „i inni” zrezygnowali z kandydowania („przez zabrane głosy podziękowali”). W tej sytuacji posłami jednogłośnie wybrano A. Wągradzkiego i O. Kickiego⁵⁹. O. Kicki, syn podkomorzego zakroczymskiego Antoniego, był blisko związany z dworem⁶⁰. W następnych latach pilnował interesów regalistów w Trybunale Koronnym⁶¹. Wyniki elekcji były zgodne z życzeniem monarchy. Pisząc do szefa Gabinetu królewskiego (od maja 1780 r.) Adama Cieciszowskiego, J. Radzicki podkreślił, że postąpił zgodnie z życzeniem króla, choć ten wcześniej zaakceptował starania podkomorzego o mandat⁶². W liście do Stanisława Augusta zagajający sejmik twierdził, że chciał być piątą raz posłem w czasach jego panowania, a w wyniku rezygnacji z kandydowania stracił możliwość zasłużenia się monarsze⁶³.

Na sejmiku z 21 sierpnia 1780 r. w odmienny sposób niż dwa lata wcześniej określono charakter mandatu poselskiego. Posłowie

⁵⁸ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169v; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 95. Por. J. Siemieński, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, Kraków 1906, s. 12.

⁵⁹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169v (odpis: BPAU 8354, k. 300v).

⁶⁰ R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry*, [w:] *PSB*, t. XII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 392–393.

⁶¹ O. Kicki do Michała Mniszcha z 11 VII 1786, BCz 927, s. 704; O. Kicki do króla z 11 VII 1786, BCz 733, s. 329–331. W 1789 O. Kicki został marszałkiem Trybunału: R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry...*, s. 393.

⁶² J. Radzicki do A. Cieciszowskiego z 21 VIII 1780 w Zakroczymiu, BCz 686, s. 89; M. Rymaszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 114–115.

⁶³ J. Radzicki do króla z 21 VIII 1780 w Zakroczymiu, BCz 686, s. 87. J. Radzicki był wybrany posłem w 1762, 1767, 1768 (do sejmu nie doszło), 1773 i 1776 r.: D. Szczygielska, W. Szczygielski, *Radzicki Józef...*, s. 39–40.

otrzymali „moc stanowienia praw wierze i wolności nieszkodliwych”⁶⁴, co jest formułą niejednoznaczną. W praktyce do przedstawicieli jednak zależało, co uznają za szkodliwe dla wymienionych w uchwale wartości. Reprezentantom zalecono jednocześnie działanie zgodne ze spisana tego samego dnia instrukcją poselską. Z tekstu nie wynika, by tym razem wysyłano poselstwa do króla lub prymasa. Pod laudum znalazły się podpisy marszałka i wszystkich 12 asesorów⁶⁵.

W instrukcji poselskiej, w punkcie trzecim, nakazano posłom nie pozwalać „przez wszystkie sposoby” na projekt *Zbioru praw* A. Zamoyskiego. Podobnie jak dwa lata wcześniej, szczególną niechęć szlachty zakroczymskiej budziły przepisy dotyczące poddanych. O antykodeksowym nastawieniu sejmiku świadczy nakaz, by w sytuacji, „gdyby ad pluralitatem miało jakim sposobem przyjść”, posłowie powinni „nieodwłocznie zanieść manifest”⁶⁶. Było to groźba odwołania się do *liberum veto* (obowiązującego w materiach stanu), choć nie zostało to powiedziane wprost. Gotowość użycia środków ostatecznych i wrogie postawy wobec projektu na Mazowszu nie były czymś wyjątkowym (np. ziemia ciechanowska)⁶⁷, choć był to obszar zdominowany przez regalistów.

Dzień po sejmiku poselskim, 22 sierpnia 1780 r., w Zakroczyminiu zebrał się sejmik gospodarski. Obrady zagał podkomorzy J. Radzicki, który zaproponował kandydata na marszałka koła rycerskiego. Został nim wybrany „jednostajnymi głosy” cześnik chełmski S. Nowicki⁶⁸, dzień wcześniej asesor. Na sejmiku gospodarskim wyłoniono sześciu asesorów (po dwóch z powiatu), których zaproponował podkomorzy zakroczymski. W gronie tym było dwóch burgrabiów zakroczymskich (Maciej Świerczewski i Piotr Gawłowski)⁶⁹. Urzędnikiem ziemskim innego województwa był podstoli winnicki Jan Górski, zasadność tej tytułatury może budzić jednak wątpliwości⁷⁰. W gronie asesorów był także syn urzędnika ziem-

⁶⁴ Laudum sejmiku w Zakroczyminiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169v (odpis: BPAU 8354, k. 300v).

⁶⁵ Laudum sejmiku w Zakroczyminiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169v–170.

⁶⁶ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161 (odpis: BPAU 8354, k. 302).

⁶⁷ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 621.

⁶⁸ Laudum sejmiku w Zakroczyminiu z 22 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 537.

⁶⁹ *Ibidem*, k. 537, 538 (podpisy).

⁷⁰ Por. Z. Anusik, [rec:] W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2014, R. XIII, nr 1, s. 283.

skiego innego województwa – stolnikowicz łukowski Michał Sułkowski – i dwie osoby bez tytułów⁷¹.

Tematykę obrad gospodarskich w 1780 r. zdominowała sprawa należności za furaz od wojska rosyjskiego oraz z tytułu soli sprzedanej przez komisarzy szlacheckich. Ze względu na to, że sumy te nie trafiły do osób, którym się należały, zalecono W. Skarżyńskiemu i A. Worowskiemu, plenipotentom wyznaczonym przez sejmik gospodarski z 18 sierpnia 1778 r., by poinformowali zgromadzonych o efektach windykacji zaległych sum. Plenipotenci stwierdzili, że postępowanie prawne zostało zaczęte, lecz nie doprowadzono go jeszcze do końca. W. Skarżyński i A. Worowski poprosili o zwolnienie ze sprawowanej funkcji. Na ich miejsce powołani zostali burgrabia warszawski K. Frankowski (marszałek sejmiku poselskiego) i burgrabia zakroczymski Józef Modzelewski⁷². Nowi plenipotenci zadeklarowali, że nie oczekują nagrody, lecz podejmą starania, by przysłużyć się ziemi. Koszty suscepty, ekstraktów oraz papieru stemplowanego wziął na siebie poseł zakroczymski A. Wągrodzki jako pisarz ziemski i grodzki. Zobowiązano plenipotentów do windykowania zaległych sum od komisarzy furazowych i innych osób, nakazując im przeprowadzenie do końca niezbędnych postępowań sądowych. Podstawą działania miała być „likwidacja prowiantowa” dokonana w Nowym Mieście 3 kwietnia 1777 r., zgodnie z zaleceniem izby konsyliarskiej konfederacji sejmowej z 1776 r. Osoby znajdujące się w rejestrach, gdyby nie oddały plenipotentom sum w nich zapisanych, miały zostać pozwane, a zaległe sumy chciano windykować⁷³. Podobnie jak w laudum gospodarskim sprzed dwóch lat, zalecano plenipotentom, by wypłacali zainteresowanym należne sumy, bez odliczania pieniędzy na wydatki, tak aby zakończyć całe postępowanie w sprawie furazy. Gdyby zaistniała taka potrzeba, mieli prosić Departament Wojskowy Rady o pomoc w egzekucji dekretów. Zakładano, że plenipotenci zakończą „interes furazowy” i zdadzą sprawozdanie ze swoich czynności na kolejnym sejmiku gospodarskim⁷⁴. W laudum znalazła się informacja, że sędzia ziemski T. Myszczyński (poseł z 1778 r.) w czasie obrad w kościele, „dla przykładu”, ofiarował szlachcie pieniądze

⁷¹ Franciszek Skrodzki i Tomasz Głazewski: laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 537.

⁷² *Ibidem*, k. 537–537v.

⁷³ *Ibidem*, k. 537v–538.

⁷⁴ *Ibidem*, k. 538.

z rozliczenia czterech beczek soli, więc zadeklarowano mu wdzięczność i szacunek. W laudum zajęto się sprawą sukcesorów zmarłego Antoniego Maruszewskiego (asesora z 17 sierpnia 1778 r.), kiedyś plenipotentą sejmiku w sprawie furazy. Stwierdzono, że w kancelarii grodzkiej zakroczymskiej zostało pokwitowane złożenie pieniędzy przez Jacka Wieszczyckiego, Ignacego Miecznikowskiego i Marcina Glinickiego (wcześniejszego plenipotentą). M. Glinicki uzyskał urzędowe zaświadczenie w tej sprawie w księgach grodzkich w czasie kadencji sądów ziemskich (3 maja 1780 r.). Sejmik „wyegzaminowawszy”, zaakceptował zaświadczenie oraz skwitował sukcesorów A. Maruszewskiego⁷⁵.

Zwołane na 19 sierpnia 1782 r. sejmiki przedsejmowe⁷⁶ przypadły na okres wzmożonego napięcia politycznego wywołanego sprawą ubezwłasnowolnienia chorego psychicznie biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka przez kapitułę korzystającą z pomocy wojskowej. Opozycja zaatakowała Departament Wojskowy i Radę Nieustającą⁷⁷. Dwór przygotował się do kampanii sejmikowej bardzo starannie. Na stworzonej w Gabinetecie królewskim liście kandydatów do poselstwa zakroczymskiego pojawiły się trzy osoby. Przy pierwszym mandacie wpisani zostali starosta zakroczymski T. Młocki lub szambelan O. Kicki, przy drugim widniało nazwisko podkomorzego J. Radzickiego. Wydaje się, że dwór stawiał na J. Radzickiego i T. Młockiego, najwyższych urzędników ziemskich. Na niekorzyść O. Kickiego mogło działać to, że był posłem zakroczymskim na poprzedni sejm, ponadto regaliści rozważali jego kandydaturę do mandatu z Podola⁷⁸.

Obrady poselskie w zakroczymskim kościele farnym 19 sierpnia 1782 r. zagaił podkomorzy J. Radzicki. Odczytano królewski uniwersał sejmowy i przyjęto posła monarchy, którym był podkomorzyc Andrzej Radzicki, syn zagajającego zgromadzenie. Następnie pisarz A. Wągrodzki przedstawił relację poselską, co uczynił

⁷⁵ *Ibidem*. Pod uchwałą podpisał się marszałek i pięciu asesorów (brak podpisu F. Skrodzkiego).

⁷⁶ Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1782, AGAD, Nowomiejskie grodzkie relacje oblaty, sygn. 7, k. 254–254v (także: ZGR 79, k. 728).

⁷⁷ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan*, [w:] PSB, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 76–91.

⁷⁸ Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782, AGAD, ZP 126, k. 115, 117v. Odmienna opinia na temat stosunku króla do kandydatury O. Kickiego w Zakroczymiu: R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry...*, 393.

także w imieniu nieobecnego O. Kickiego⁷⁹. Na marszałka koła rycerskiego wybrano jednogłośnie komornika ziemskiego wyszogrodzkiego Józefa Modzelewskiego. Pomagało mu ośmiu asesorów (po trzech z powiatów zakroczymskiego i nowomiejskiego oraz dwóch z serockiego). W gronie tym znalazło się trzech niższych urzędników sądowych. Dwaj burgrabiowie Błażej Gnatowski (zakroczymski) i Kacper Wilamowski (różański) reprezentowali powiat nowomiejski. Komornikiem ziemskim zakroczymskim był Adam Worowski, choć w laudum wystąpił jako podwojewodzi nowomiejski. Wśród asesorów znaleźli się też wojskowi: kapitan Józef Karniewski i generał-adiutant królewski Jakub Młocki (przedstawiciele powiatu zakroczymskiego). Kolejni pomocnicy marszałka byli synami urzędników. Michał Szydłowski wystąpił w laudum kasztelanica żarnowski (ojciec był senatorem województwa sandomierskiego), Teodor Kuczborski jako skarbnikowicz zakroczymski. Ostatni asesor – Teodor Cywiński – został umieszczony w uchwale bez żadnego tytułu⁸⁰. Marszałek i jego pomocnicy wykonali zwyczajową przysięgę „super realem connotationem votorum” przed zagajającym obrady. Kandydatów do funkcji poselskiej zgłosił, zgodnie ze zwyczajem, marszałek. W laudum wymienione są dwie osoby: podkomorzy J. Radzicki i starosta grodowy T. Młocki⁸¹. Można więc się domyślać, że ewentualni inni kandydaci zaniechali starań przed tym punktem obrad lub przed sejmikiem. Wybór był formalnością i dokonano go jednogłośnie, bez sprzeciwu („nemine contradicente”). Instrukcja poselska została przyjęta, jak podkreślono, jeszcze w czasie obrad w kościele. Punkty proponowane przez obywateli uzgodniono i ułożono „unanimitate”, a podpisy pod nią złożyli marszałek i asesorowie⁸². W wielu okręgach sejmikowych instrukcję poselską podpisywał tylko marszałek koła rycerskiego, asesorowie zaś czynili to jedynie w odniesieniu do laudum⁸³. Sejmik z 19 sierpnia 1782 r. wybrał też posłów do króla w celu wyrażenia

⁷⁹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616 (odpis: BPAU 8354, k. 305).

⁸⁰ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616–616v (odpis: BPAU 8354, k. 305–306).

⁸¹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616 (odpis: BPAU 8354, k. 305v).

⁸² Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616–616v (odpis: BPAU 8354, k. 305v).

⁸³ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 129; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 605.

mu wdzięczności. Mieli oni rekomendować ziemię zakroczymską względem monarchy. Na funkcje te zostali powołani kasztelan M. Szydłowski (asesor sejmiku) i stolnikowicz wiski Kajetan Świderski⁸⁴. Instrukcja dla posłów do króla nie jest znana.

Instrukcja poselska zawierała tylko jeden element odnoszący się do bieżącej sytuacji politycznej. W 30 punktach dziękowano królowi za przekazanie podkanclerstwa koronnego Jackowi Małachowskiemu, co motywowano „przykładnym” sprawowaniem urzędów pieczętarskich przez przedstawicieli rodu od czasów traktatu karłowickiego⁸⁵. Nie wydaje się, by miało to charakter deklaracji politycznej. J. Małachowski uchodził wówczas za regalistę, jednak zapis zbliżony do umieszczonego w instrukcji zakroczymskiej propagował w swoich „punktach do instrukcji” znany opozycjonista Szczęsny Czacki, podczaszy koronny⁸⁶. Milczenie szlachty zakroczymskiej na temat biskupa K. Sołtyka można uznać za sukces regalistów. Król domagał się, by w instrukcjach nie było wzmianki o sprawie krakowskiej; zalecał zaś punkty postulujące wprowadzenie pensji dla deputatów i dotyczące przeznaczenia pewnych sum ze Skarbu Koronnego na poszukiwanie soli i kruszców⁸⁷. Żadnego z tych zagadnień nie uwzględniono w zaleceniach dla posłów zakroczymskich. Na sejmie, w burzliwych dyskusjach wokół prawy biskupa K. Sołtyka, posłowie zakroczymscy, podobnie jak inni reprezentanci województwa mazowieckiego, poparli stanowisko dworu⁸⁸.

W dzień po sejmiku poselskim, 20 sierpnia 1782 r., w Zakroczymiu powinien się zebrać sejmik gospodarski. W księgach grodzkich zakroczymskich nie ma jednak laudum tego zgromadzenia. O przyczynach informuje nas manifest z 21 sierpnia 1782 r. Wstępna deklaracja, w której czytamy, że złożyli go „urzednicy,

⁸⁴ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616v (odpis: BPAU 8354, k. 305v).

⁸⁵ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 631 (odpis: BPAU 8354, k. 309). Nominacja J. Małachowskiego nosiła datę 17 XI 1780: *Urzednicy centralni i nadworni koronni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 114.

⁸⁶ „Punkta do instrukcji” (nr 25) dołączone do listu: Szczęsny Czacki do Piotra Małachowskiego z 31 VII 1782, Biblioteka ZN. im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 11857, s. 100; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 87.

⁸⁷ Król do Macieja Sołtyka z 29 V 1782, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 7597 k. 26v; król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782, BCz 655, s. 816–817; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 151.

⁸⁸ I d e m, *Sejmiki ziemi nurskiej...*, s. 36–37.

oficjalistowie i obywatele ziemi zakroczymskiej niżej podpisani”, nawiązywała do formuł typowych dla laudów. Protestowano przeciwko działaniom kapitana wojsk koronnych Józefa Karniewskiego, marszałka sejmiku gospodarskiego. Z manifestu wynika, że w czasie obrad wybrano marszałka koła rycerskiego oraz asesorów z każdego powiatu⁸⁹ (nie podano, ilu ich było i komu powierzono te funkcje). Początkowe działania J. Karniewskiego oceniano jako prawidłowe. Przystąpiono do czynności związanych z przekazaniem przez K. Frankowskiego i J. Modzelewskiego, plenipotentów ziemiańskich (wyłonionych 22 sierpnia 1780 r.), pieniędzy na furaz (pewną kwotę wniósł także ich poprzednik M. Glinicki). Dowiadujemy się, że plenipotenci „z wyraźnej woli i zgody sejmikujących” w czasie obrad w kościele farnym przekazali marszałkowi koła rycerskiego sumę 5921 zł 5 gr. Zarzucono J. Karniewskiemu, że „nie spisawszy ani podawszy do oblaty uchwały sejmiku gospodarskiego”, choć została „unanimitate” zaakceptowana przez „całe obywatelstwo przytomne”, wyjechał z pieniędzmi z Zakroczymia. Skarżono się, że swoim postępowaniem marszałek zawiódł zaufanie uczestników sejmiku, którzy czekali na jego powrót do następnego dnia. Nie zrealizował bowiem jednomyślnej decyzji szlachty w sprawie rozdysponowania pieniędzy w sposób satysfakcjonujący obywateli. Udzielono zaświadczenia plenipotentom, „iż pieniądze [...] na ręce rzonego marszałka złożyli”, dopełniając swoich obowiązków. J. Karniewskiemu zarzucono podstęp i zapowiedziano podjęcie przeciwko niemu kroków prawnych⁹⁰. Manifest nie daje odpowiedzi na najbardziej intrygujące pytanie, jakie motywy kierowały marszałkiem, który postąpił w tak niezwykły i trudny do wyjaśnienia sposób.

Interesująca jest lista podpisów pod manifestem. Najwyższym urzędnikiem w tym gronie był podkomorzy J. Radzicki, który prawdopodobnie zagaił zgromadzenie. Manifest sygnował także starosta T. Młocki, drugi z posłów zakroczymskich na sejm. Przy nazwiskach trzech osób – skarbnika zakroczymskiego Ksawerego Wągradzkiego, wiceregenta nowomiejskiego Ignacego Worowskiego oraz Michała Radzickiego (poprzedniego dnia wybranego posłem do króla) – znalazła się informacja, że byli asesorami⁹¹, choć niestety nie wiadomo

⁸⁹ Manifest szlachty ziemi zakroczymskiej z 21 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 208.

⁹⁰ Manifest szlachty zakroczymskiej z 21 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 208v.

⁹¹ *Ibidem*.

czy jedynymi. Wśród 13 pozostałych sygnatariuszy manifestu było wielu aktywnych działaczy sejmikowych: Kajetan Tyski (marszałek 18 sierpnia 1778 r.), Krzysztof Frankowski (marszałek 21 sierpnia 1780 r.), burgrabia zakroczymski Błażej Gnatowski (asesor 18 sierpnia 1778 r. i 21 sierpnia 1780 r.), komornik ziemski Adam Worowski (asesor z 15 czerwca 1776 r. – na sejmiku regalistycznym⁹² – i 17 sierpnia 1778 r.), łowczy Teodor Mokrzycki (asesor 15 lipca 1776 r. – na sejmiku regalistycznym), kasztelan żarnowski Michał Szydłowski (asesor 19 sierpnia 1782 r.), Teodor Kuczborski⁹³ (asesor 19 sierpnia 1782 r.).

W 1784 r. sejmiki przed sejmem grodzieńskim zostały zwołane królewskim uniwersałem na 16 sierpnia⁹⁴. Na sporządzonej w Gabinecie Stanisława Augusta liście kandydatów do poselstwa wymienionych jest pięć osób. Poparcie dworu uzyskali August Kicki, sekretarz królewski oraz podkomorzyc zakroczymski (syn Antoniego i Marianny z Przanowskich⁹⁵), i K. Frankowski, burgrabia warszawski (marszałek z 21 sierpnia 1780 r.). Nie mogli na nie liczyć: podkomorzyc J. Radzicki (wymieniany był też jako kandydat na posła ciechanowskiego), cześnik zakroczymski Antoni Zaborowski i podstoli W. Lempicki⁹⁶.

Mimo długotrwałych poszukiwań nie udało mi się odnaleźć w zakroczymskich księgach sądowych laudum i instrukcji poselskiej sejmiku z 16 sierpnia 1784 r. Odpisów tych dokumentów nie ma również w Tekach Pawińskiego⁹⁷. Sytuacja jest o tyle zaskakująca, że mamy wiadomość o dokonaniu ich oblaty w księgach grodzkich zakroczymskich. Z relacji dokonanej w sierpniu 1784 r. wynika, że oblatowano laudum wyboru Augusta Kickiego i Krzysztofa Frankowskiego jako posłów zakroczymskich, która to uchwała została

⁹² Asesorów na sejmiku przedsejmowym z 1776 r. (regalistycznym) podaje na podstawie podpisów pod instrukcją poselską sejmiku w Zakroczymiu z 15 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 421–421v. W wypadku późniejszych sejmików na podstawie laudów przywołanych we wcześniejszych przypisach artykułu.

⁹³ Manifest podpisali też: Józef Wągrodzki, Józef Sułkowski, Jakub Młocki, Mateusz Antonowicz, Łukasz Obiedziński i Mikołaj Świętochowski: AGAD, ZGR 79, k. 208v–209.

⁹⁴ Instrukcja z 20 V 1784 dla posła królewskiego na sejmik, AGAD, ZGR 79, k. 925. W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 119.

⁹⁵ J. Reychman i R.W. Wołoszyński, *Kicki August*, [w:] *PSB*, t. XII, s. 386.

⁹⁶ Kandydaci do poselstwa w roku 1784, AGAD, ZP 128, k. 28–28v.

⁹⁷ Akta sejmikowe zakroczymskie mają w ramach Tek Pawińskiego nr 37: BPAU 8354, k. 305–312.

podpisana przez marszałka i asesorów. Poniżej jest analogiczna informacja o instrukcji poselskiej⁹⁸. Na tej samej stronie księgi relacyjnej znajduje się wpis manifestu komornika ziemskiego zakroczymskiego Franciszka Modzelewskiego. Dowiadujemy się z niego, że ziemianie zakroczymscy wnieśli manifest, który F. Modzelewski „determinował się” podpisać. Ponieważ jednak manifest ziemian „jest wydany ekstraktem takowy czyni manifest”⁹⁹. Bardzo enigmatyczne formuły relacji z oblat uchwał sejmikowych i skąpy w informacje manifest F. Modzelewskiego nie dają podstaw do próby odtworzenia przebiegu wypadków. Nie sposób też wyjaśnić powodów, dla których został wniesiony manifest szlachty zakroczymskiej. Można się zastanawiać, czy niepokoje na sejmiku zakroczymskim nie były związane z nieobecnością J. Radzickiego. Podkomorzy zakroczymski 16 sierpnia 1784 r. został wybrany na posła w sąsiedniej ziemi różańskiej, w czasie obrad zagajonych przez miejscowego podkomorzego Michała Karskiego¹⁰⁰. Zanim do tego doszło, J. Radzicki, na własną prośbę, uzyskał od biskupa M. Poniatowskiego dwa listy z poparciem zabiegów o mandat, z których jeden był skierowany zapewne do podkomorzego różańskiego¹⁰¹. Wspomniane manifesty, będące konsekwencją sejmiku zakroczymskiego, nie wpłynęły na legalność wyboru reprezentantów. Obaj posłowie zakroczymscy oczekiwani byli w Grodnie, w miejscu obrad sejmku, gdzie przygotowano dla nich stancje¹⁰².

Z kolejnego wpisu w księdze relacyjnej wynika, że oblatowane zostało także laudum sejmiku gospodarskiego, którego również nie udało się odnaleźć¹⁰³. Po części można jednak odtworzyć pewne

⁹⁸ Relacja z oblaty laudum sejmiku przedsejmowego i instrukcji poselskiej, AGAD, ZGR 80, k. 476v.

⁹⁹ Maniefest F. Modzelewskiego, AGAD, ZGR 80, k. 476v.

¹⁰⁰ Laudum sejmiku w Różanie z 16 VIII 1784, AGAD, Różańskie grodzkie relacje oblaty, sygn. [dalej: RGRO] 54, k. 548–548v.

¹⁰¹ M. Poniatowski do J. Radzickiego z 13 VIII 1784 (brulion), do listu dołączone są bruliony dwu innych, bez podanych adresatów (jeden z nich jest przeznaczony prawdopodobnie dla M. Karskiego), AGAD, AEPMP 121, k. 44; D. Rolnik, *Sejmiki poselskie drugiej połowy panowania Stanisława Augusta. O czynnikach i motywacjach decydujących o wyborze posłów sejmowych*, [w:] *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku* red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 335.

¹⁰² *Uwiedomienie o stancyach Jaśnie Oświeconych, Jaśnie Wielmożnych senatorów, ministrów i posłów na Seym ordynaryiny grodzieński w roku 1784. zgro-madzonych*, b.m.d., s. 15 (druk w: AGAD, ZP 128, k. 45a).

¹⁰³ Relacja z oblaty laudum sejmiku gospodarskiego, AGAD, ZGR 80, k. 476v.

jego uchwały na podstawie kolejnego laudum gospodarskiego (z 22 sierpnia 1786 r.), w których odnoszono się do wcześniejszych decyzji. W sierpniu 1784 r. udało się wreszcie odzyskać zaległe sumy z tytułu furazy, które zostały oddane na procent pisarzowi ziemskiemu i grodzkiemu zakroczymskiemu A. Wągrodzkiemu¹⁰⁴.

W 1786 r. sejmiki przedsejmowe, zwołane na 21 sierpnia¹⁰⁵, odbywały się w sytuacji ostrego konfliktu między królem a opozycją, wywołanego aferą kalumniatorki Marii Dogrumowej¹⁰⁶. Zainteresowanie funkcją poselską w ziemi zakroczymskiej było duże. Na gabinetowej liście pretendentów do mandatów pojawiło się 10 osób. Byli to: podstoli W. Łempicki, stolnik i podstarości zakroczymski Kazimierz Łempicki, kasztelan żarnowski Szydłowski, szambelan Aleksander Karczewski, cześnik zakroczymski A. Zaborowski, burgrabia warszawski K. Frankowski, pisarz A. Wągrodzki, chorąży S. Jaroszewski, podsędek Wojciech Szygowski oraz starosta przyluski M. Wołłowicz¹⁰⁷ (niedoszły poseł z 1776 r.).

Obrady w Zakroczymiu 21 sierpnia 1786 r. zagaił starosta zakroczymski T. Młocki¹⁰⁸. Nieobecność J. Radzickiego wynikała tym razem z wymogów prawa, gdyż podkomorzy zakroczymski na sejmie 1784 r. został wybrany do Rady Nieustającej¹⁰⁹. Zgodnie z ustawą z 1775 r. konsyliarze Rady nie mogli uczestniczyć w sejmikach poselskich i deputackich¹¹⁰. Na marszałka koła rycerskiego wybrano jednomyślnie stolnikowicza łomżyńskiego Jana Zielińskiego¹¹¹. Jego brat Wiktor Zieliński w 1776 r. był wybrany posłem (choć nie

¹⁰⁴ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 122.

¹⁰⁵ Uniwersał Stanisława Augusta z 25 V 1786, AGAD, ZGR 81, k. 85.

¹⁰⁶ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 122–127; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem w 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia historica 58, 1996, s. 90–101; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 76–78; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, nr 4, s. 51–81.

¹⁰⁷ Konkurenci do poselstwa 1786, AGAD, ZP 132, k. 58.

¹⁰⁸ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136 (odpis: BPAU 8354, k. 311).

¹⁰⁹ D. Szczygielska, W. Szczygielski, *Radzicki Józef...*, s. 40.

¹¹⁰ *Vol. leg.*, t. VIII, s. 72. *Ustanowienie Rady Nieustającej*, art. II.

¹¹¹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136. Jan Zieliński, konfederat barski, był synem stolnika łomżyńskiego Stanisława Kostki i Strzałkowskiej: G. i J. Zielińscy, *op. cit.*, cz. 2, s. 139–145.

uczestniczył w sejmie) na opozycyjnym sejmiku przedsejmowym¹¹². Po zaprzysiężeniu „dyrektora” „przydani” zostali mu asesorowie w liczbie sześciu, po dwóch z każdego powiatu. Dwaj burgrabiowie zakroczymscy (Maciej Świerczewski, Jan Kanty Niesiołdzki) reprezentowali powiat serocki. Niższym urzędnikiem sądowym był także wiceregent zakroczymski Adam Modzelewski (asesor powiatu stołecznego). Kolejny raz marszałkowi pomagał (poprzednio sześć lat wcześniej) rzekomy stolnikowicz smoleński M. Tyski (powiat nowomiejski)¹¹³. Asesorowie zostali następnie zaprzysiężeni. Rozdzielenie „juramentu” marszałka i asesorów rodzi przypuszczenie, że ci ostatni nie składali przysięgi przed zagajającym obrady (jak dawniej), lecz przed marszałkiem, co było praktyką stosowaną w niektórych okręgach sejmikowych¹¹⁴. Następnie przystąpiono do zgłaszania kandydatów do funkcji poselskiej. W uchwale wymieniono cztery osoby: stolnika i podstarościego K. Łempickiego, cześnika A. Zaborowskiego, szambelana A. Karczewskiego, burgrabiego warszawskiego K. Frankowskiego¹¹⁵. Osoby te wymieniono w „planicie” dworskiej. Na sejmiku prawdopodobnie nie zgłoszono pozostałych sześciu osób z listy powstałej w Gabinecie. Posłami na sejm zostali wybrani jednomyślnie A. Zaborowski i K. Frankowski (poseł z 1784 r.), więc osoby popierane przez regalistów¹¹⁶. Z dopisku w końcowej części laudum wynika, że „mając wzgląd na zasługi” K. Łempickiego, w zamian za „powolność w odstąpieniu pretendowanej funkcji”, obiecano dopomóc stolnikowi zakroczymskiemu w staraniach na kolejnym sejmiku przedsejmowym¹¹⁷. W sierpniu 1788 r. K. Łempicki został rzeczywiście wybrany w Zakroczymiu reprezentantem ziemi w parlamencie¹¹⁸.

Posłom na sejm zalecono, aby „tego wszystkiego co jest w instrukcji wyrażone dopomnieli się i utrzymanie tychże punktów

¹¹² Manifest z 26 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 597.

¹¹³ Pozostałymi asesorami byli Jakub Janowski i Szczepan Rostkowski: Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136–136v (odpis: BPAU 8354, k. 311–312v).

¹¹⁴ Por. A. Lityński, *Organy kierujące...*, s. 71; W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 51.

¹¹⁵ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136 (odpis: BPAU 8354, k. 311v).

¹¹⁶ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136; Konkurenci do poselstwa 1786, AGAD, ZP 132, k. 58.

¹¹⁷ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136v.

¹¹⁸ Antoni Małachowski do króla z 18 VIII 1788 w Warszawie i J. Radzicki do króla z 18 VIII 1788 w Zakroczymiu, BCz 723, s. 83, 604.

w pilnym mieli staraniu”¹¹⁹. Formuła ta wyraźnie różniła się od tych, które pojawiły się w latach 1778–1780, gdyż nadawała mandatowi poselskiemu jednoznacznie imperatywny charakter.

Analizując treść instrukcji poselskiej pod kątem bieżących wydarzeń politycznych, należy uznać, że sukcesem regalistów było całkowite przemilczenie afery Dogrumowej. Dla Stanisława Augusta kluczowe znaczenie miało pominięcie w instrukcjach poselskich kwestii niekorzystnego dla liderów Nowej Familii (Adam Kazimierz Czartoryski, Stanisław Kostka Potocki) wyroku sądu marszałkowskiego i manifestu hetmana F.K. Branickiego, który żądał usunięcia swojego nazwiska z treści dekretu¹²⁰. Właściwie jedynie ostatni (nr 33) punkt instrukcji, w którym polecano względem sejmu zasługi gen. Jana Komarzewskiego¹²¹, szefa królewskiej kancelarii wojskowej, pośrednio odnosił się do tej sprawy. Gen. J. Komarzewski był oskarżany, na podstawie „rewelacji” Dogrumowej, przez liderów Nowej Familii o udział w przygotowaniach do zamachu na A.K. Czartoryskiego. Na sejmie z 1786 r. prowadzona przez niego polityka w sprawach wojskowych stała się przedmiotem krytyki opozycji¹²².

Rezultaty sejmiku sugerują, że w sprawie wyboru posłów oraz treści instrukcji ton nadawali regaliści, choć obradami kierował przedstawiciel rodziny, która 10 lat wcześniej konkurowała w ziemi zakroczymskiej z kandydatami promowanymi przez dwór. Jednak przejawiana przez Zielińskich skłonność do konfliktów wynikała raczej z osobistych czy rodzinnych ambicji niż antykrólewskiej postawy, o czym świadczą przykłady z województwa płockiego i z ziemi nurskiej¹²³.

¹¹⁹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 136–136v (BPAU 8354, k. 311v–312).

¹²⁰ Król do Michała Mniszcha z 6 VII 1786, BCz 927, s. 692; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 62–73.

¹²¹ Instrukcja poselska zakroczymska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 197v (BPAU 8354, k. 318–318v).

¹²² E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 153–159; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia historica 49, 1993, s. 58–62; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji...*, s. 90–91; idem, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 187–189; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 37–38, 163–164.

¹²³ W. Filipczak, *Sejmiki województwa płockiego...*, s. 25–42; idem, *Sejmiki ziemi nurskiej...*, s. 30–49.

Należy jednak stwierdzić, że sejmik przedsejmowy z 21 sierpnia 1786 r. nie przebiegał tak bezproblemowo, jak można sądzić na podstawie jego oficjalnych dokumentów. Trzy dni po zakończeniu obrad do ksiąg grodzkich zakroczymskich został wniesiony manifest Ignacego Sobolewskiego przeciwko cześnikowi Andrzejowi Zaborowskiemu (posłowi na sejm) i Aleksandrowi Karczewskiemu (pretendentowi do tej funkcji). W manifeste pojawiło się m.in. oskarżenie o obecność na sejmiku osób spoza ziemi zakroczymskiej, o nieznanym nazwiskach. Manifest nie wywarł poważniejszego wpływu na przebieg dalszych wydarzeń. Do sprawy nie wracano 2 i 3 października 1786 r. na burzliwych rugach poselskich¹²⁴.

Dzień po sejmiku przedsejmowym szlachta zgromadziła się w Zakroczymiu na obrady gospodarskie. Zostały zagajone, podobnie jak te z dnia poprzedniego, przez starostę grodzkiego T. Młockiego. W uchwale brakuje wzmianki o wyborze marszałka i asesorów. Laudum podpisał jedynie T. Młocki (do czego zgromadzeni go zobowiązali), więc zapewne on kierował całym zgromadzeniem¹²⁵. Obrady skupiły się na kwestiach finansowych. Potwierdzono decyzję poprzedniego sejmiku (zapewne z 17 sierpnia 1784 r.), zgodnie z którą pieniądze z furazy odzyskane od komisarzy przekazano „na procent” pisarzowi zakroczymskiemu A. Wągradzkiemu. Zapewne w decyzjach z 1784 r. zastrzeżono, że do sejmiku będzie należało dysponowanie tymi sumami. Ponieważ, jak czytamy w uchwale, wspomniana suma „do rozporządzenia teraz nie przychodzi”, więc prawdopodobnie została przekazana pisarzowi zakroczymskiemu na okres dłuższy niż dwa lata. Sejmik postanowił, że z należnej od niej prowizji ma zostać wypłacona pomoc finansowa dla czterech osób „w tym roku pogorzałym”, w wysokości 60 zł dla każdego. Polecono A. Wągradzkiemu, by wypłacił, za pokwitowaniem, przyznane pieniądze¹²⁶.

W uchwale zajęto się też sprawą zaległości dawnego plenipotenta sejmikowego M. Glinickiego, komornika ziemskiego zakroczymskiego. Stwierdzono, że nie zapłacił dotychczas „resztującej kwoty”, do czego był zobowiązany dekretem grodzkim. Jednak „mając

¹²⁴ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 76–84; A. Danilczyk, *W kręgu afeiry...*, s. 133–138.

¹²⁵ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 122–122v.

¹²⁶ Tę swoistą „zapomogę” mieli uzyskać: Szymon Wyrzykowski, Zygmunt Mięszkowski oraz Jan i Michał Grodzowscy: Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 122.

wzgląd” na jego dawne i obecne zasługi, skwitowano go z całości pretensji. Sejmik przedłużył plenipotencję komornikowi ziemskiemu Józefowi Modzelewskiemu „do odzyskania sum ziemiańskich dotąd niewindykowanych”¹²⁷. J. Modzelewski, jeszcze jako burgrabia grodzki zakroczymski, został powołany 22 sierpnia 1780 r. do pełnienia tej funkcji. Ponieważ w tej roli nie wystąpił już powołany jednocześnie na plenipotentą burgrabia warszawski K. Frankowski¹²⁸, został on zapewne zwolniony wcześniej z tego obowiązku (może w 1784 r., kiedy został wybrany posłem na sejm).

Tabela 1

Sejmiki zakroczymskie w latach 1778–1786

Data sejmiku (rodzaj)	Osoba zagajająca	Marszałek koła rycerskiego
17 VIII 1778 (poselski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski	Stanisław Jaroszewski, chorąży zakroczymski
18 VIII 1778 (gospodarski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski	Kajetan Tyski, wójt Zakroczymia
21 VIII 1780 (poselski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski	Krzysztof Frankowski, burgrabia grodzki warszawski
22 VIII 1780 (gospodarski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski	Stanisław Nowicki, cześnik chełmski
19 VIII 1782 (poselski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski	Józef Modzelewski, komornik ziemski wyszogrodzki
20 VIII 1782 (gospodarski)	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski (?)	Józef Karniewski, kapitan wojsk koronnych
16 VIII 1784 (poselski)	?	?
17 VIII 1784 (gospodarski)	?	?
21 VIII 1786 (poselski)	Tadeusz Młocki, starosta zakroczymski	Jan Zieliński, stolnikowicz rózański
22 VIII 1786 (gospodarski)	Tadeusz Młocki, starosta zakroczymski	? (Tadeusz Młocki?)

Źródło: lauda sejmikowe i manifest z 21 VIII 1782, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zakroczymskie grodzkie relacje 79, k. 208.

¹²⁷ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 122–122v.

¹²⁸ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 537v.

W latach 1778–1786 odbyło się 10 sejmików ziemi zakroczymskich, pięć przedsejmowych i pięć gospodarskich (por. tabela 1). Nie są znane uchwały trzech zgromadzeń. Nie udało się odnaleźć w księgach sądowych laudów obu sejmików z 1784 r., choć wiadomo, że zostały oblatowane w grodzie zakroczymskim¹²⁹. Z manifestu szlachty obradującej na sejmiku gospodarskim z 1782 r. wynika, że uchwała prawdopodobnie nie została oblatowana¹³⁰.

Żadnego z badanych sejmików nie zagaili kasztelani zakroczymscy: Leon Onufry Korzeniewski i (od 1785 r.) Franciszek Prażmowski, wcześniej sędzieja ziemski czerski¹³¹. Zgromadzenia z lat 1778–1782 zagajane były (nie ma pewności co do sejmiku gospodarskiego z 1782 r.) przez podkomorzego zakroczymskiego J. Radzickiego (por. tabela 1). Był on czołową postacią swej ziemi. Awans na podkomorstwo otrzymał w 1773. Działalność polityczną zaczął 40 lat wcześniej jako elektor Stanisława Leszczyńskiego. Reprezentował szlachtę zakroczymską na wielu sejmach (1762, 1767–1768, 1773–1775, 1776)¹³². Podkomorzy był związany z obozem regalistycznym i mógł liczyć na wsparcie biskupa M. Poniatowskiego¹³³. Nie wiadomo, kto zagaił sejmiki w 1784 r. Na sejmiku poselskim nie mógł tego zrobić J. Radzicki, gdyż w tym dniu został posłem w Różanie¹³⁴. Jest też mało prawdopodobne, by podkomorzy zakroczymski zagaił odbyte dzień później zgromadzenie gospodarskie. Obrady poselskie i gospodarskie w 1786 zagaił T. Młocki, starosta zakroczymski (od 1771 r.), w 1782 r. poseł na sejm¹³⁵. Nieobecność

¹²⁹ Relacje z oblaty laudów sejmiku poselskiego i gospodarskiego, AGAD, ZGR 80, k. 476v.

¹³⁰ Manifest szlachty zakroczymskiej z 21 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 208–208v.

¹³¹ Król mianował F. Prażmowskiego na kasztelana zakroczymskiego podczas sesji Rady Nieustającej z 1 III 1785 r., na której wybrano trzech kandydatów do urzędu. Byli nimi także chorąży S. Jaroszewski i pisarz A. Wągradzki. Nie uzyskali poparcia konsyliarzy sędzieja T. Myszczyński i podsędek zakroczymski Wojciech Szygowski: Protokół Rady Nieustającej z 1 III 1785, AGAD, ML VII/51, s. 110. Na temat roli F. Prażmowskiego w ziemi czerskiej por. W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 150–153, 157–158.

¹³² D. Szczygielska i W. Szczygielski, *Radzicki Józef...*, s. 39–40. J. Radzicki był wybrany także jesienią 1768 r. posłem zakroczymskim na sejm, który nie rozpoczął obrad.

¹³³ M. Poniatowski do J. Radzickiego z 13 VIII 1784 (brulion listu), AGAD, AEPMP 121, k. 44.

¹³⁴ Laudum sejmiku w Różanie z 16 VIII 1784, AGAD, RGRO 54, k. 548 (odpis: BPAU 8337, k. 616v).

¹³⁵ S. Grzybowski, *Młocki Tadeusz*, [w:] *PSB*, t. XXI, Wrocław 1976.

J. Radzickiego wynikała zapewne z tego, że na sejmie grodzieńskim został wybrany w skład Rady Nieustającej (podobnie na sejmie z 1786 r.)¹³⁶. Podkomorzy zakroczymski, jako konsyliarz, w myśl ustawy z 1775 r. nie powinien uczestniczyć w obradach sejmików poselskich i deputackich¹³⁷.

Znamy siedem osób pełniących w latach 1778–1786 funkcje marszałka koła rycerskiego (zob. tabela 1). Nie wiemy, kto kierował dwoma sejmikami z 1784 r. i sejmikiem gospodarskim z 1786 r. Na tym ostatnim zgromadzeniu być może marszałka nie wybrano, gdyż laudum podpisał starosta zakroczymski T. Młocki, który sejmik zagał¹³⁸. Najstarszym godnością w tym gronie był chorąży zakroczymski Stanisław Jaroszewski, który kierował 16 lipca 1776 r. obradami gospodarskimi¹³⁹, a w 1778 r. sejmikiem poselskim. W 1785 r. był zgłoszony w Radzie Nieustającej jako kandydat do kasztelanii zakroczymskiej¹⁴⁰. K. Tyski, marszałek sejmiku gospodarskiego z 1778 r., dzień wcześniej był asesorem oraz został wybrany posłem do króla¹⁴¹. Burgrabia grodzki warszawski K. Frankowski, marszałek sejmiku przedsejmowego z 1780 r., w 1778 r. był kandydatem do funkcji poselskiej, a w 1784 i 1786 r. reprezentował ziemię zakroczymską na sejmie. Jan Zieliński, marszałek z 1786 r., został wybrany (w sierpniu 1788 r.) posłem zakroczymskim na Sejm Wielki¹⁴², na którym występował przeciwko Konstytucji 3 maja¹⁴³. W 1778 r. o mandat starał się cześnik chełmski S. Nowicki, marszałek sejmiku gospodarskiego dwa lata później. Z kolei w 1780 r. o funkcję poselską zabiegał chorąży S. Jaroszewski, kierujący obradami w 1776 i 1778 r. Najbardziej jednak niezwykłym marszałkiem okazał kapitan J. Karniewski, wybrany na sejmiku gospodarskim w 1782 r. (asesor w dniu poprzednim). Nie oblatował on laudum w księgach grodzkich, a nawet, jeśli wierzyć oskarżeniom, wyjechał z miejsca obrad z sejmikowymi pieniędzmi.

¹³⁶ *Vol. leg.*, t. IX, Kraków 1889, s. 8, 30. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane pluralitate votorum*; D. Szczygielska i W. Szczygielski, *Radzicki Józef...*, s. 40.

¹³⁷ *Vol. leg.*, t. VIII, s. 72. *Ustanowienie Rady Nieustającej*, art. II.

¹³⁸ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 22 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 122–122v.

¹³⁹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 16 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 349.

¹⁴⁰ Protokół Rady Nieustającej z 1 III 1785, AGAD, ML VII/51, s. 110.

¹⁴¹ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 62v.

¹⁴² A. Małachowski do króla z 18 VIII 1788 w Warszawie i J. Radzicki do króla z 18 VIII 1788 w Zakroczymiu, BCz 723, 83, 603–604.

¹⁴³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe...*, s. 144, 154.

Jego działania spowodowały manifest innych uczestników zgromadzenia¹⁴⁴.

Liczba asesorów na sejmikach zakroczymskich była zmienna i zwykle stanowiła wielokrotność liczby trzech (tyle było powiatów). Na sejmiku gospodarskim w 1778 r. (i w 1776 r.)¹⁴⁵ wyłoniono trzech pomocników marszałka. Na sejmikach poselskich w 1778 i 1786 r. oraz gospodarskich w 1780 r. wybrano po sześciu asesorów. W czasie obrad poselskich z 1780 r. pojawiło się aż 12 pomocników marszałka¹⁴⁶. Na zgromadzeniu przedsejmowym z 1782 r. wyłoniono jednak ośmiu asesorów: dwóch z powiatu serockiego i po trzech z pozostałych¹⁴⁷.

Tabela 2

Posłowie ziemi zakroczymskiej na sejm w latach 1778–1786

Data sejmiku	Osoby wybrane na posłów zakroczymskich
17 VIII 1778	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski; Teodor Myszczyński, sędzia ziemski zakroczymski
21 VIII 1780	Adam Wągodzki, pisarz ziemski i grodzki zakroczymski; Onufry Kicki, szambelan
19 VIII 1782	Józef Radzicki, podkomorzy zakroczymski; Tadeusz Młocki, starosta zakroczymski
16 VIII 1784	Krzysztof Frankowski, burgrabia warszawski; August Kicki, sekretarz królewski
21 VIII 1786	Andrzej Zaborowski, cześnik zakroczymski; Krzysztof Frankowski, burgrabia warszawski

Źródło: lauda sejmików i relacja z oblaty instrukcji poselskiej z 16 VIII 1784: Zakroczymskie grodzkie relacje 80, k. 476; *Uwiedomienie o stancyach...*, Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Popielów 128, k. 45a.

W latach 1778–1786 sejmiki przedsejmowe w Zakroczymiu miały do obsadzenia 10 mandatów poselskich. Funkcję posła pełniło w tym czasie osiem osób. Podkomorzy J. Radzicki (w 1778 i 1782 r.) oraz burgrabia grodzki warszawski K. Frankowski (w 1784 i 1786 r.)

¹⁴⁴ Manifest szlachty zakroczymskiej z 21 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 208–208v.

¹⁴⁵ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 16 VII 1776, AGAD, ZGR 74, k. 349.

¹⁴⁶ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 169–170.

¹⁴⁷ Laudum sejmiku w Zakroczymiu z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 616–616v.

zostali posłami dwa razy w interesującym mnie okresie (por. tabela 2). J. Radzicki był wybrany w Zakroczymiu kilka razy przed 1778 r. (w 1762, 1767, 1768, 1773, 1776 r. – na rozdwojonym sejmiku regalistycznym), a w 1784 r. uzyskał mandat w Różanie. Podkomorzy zakroczymski był posłem na Sejm Wielki (od 1790 r.), na którym wystąpił przeciwko Konstytucji 3 maja¹⁴⁸. Wśród sześciu osób pełniących jeden raz w interesującym mnie okresie funkcję poselską trzy piastowały ważne zakroczymskie urzędy sądowe: T. Młocki był starostą grodowym, T. Myszczyński – sędzią ziemskim, a A. Wągrodzki – pisarzem ziemskim i grodzkim. Urząd ziemski miał także cześnik A. Zaborowski (w 1784 r. jako kandydat do poselstwa nie zyskał poparcia dworu¹⁴⁹). T. Myszczyński i A. Wągrodzki na sesji Rady 1 marca 1785 r. byli kandydatami do kasztelanii zakroczymskiej, ale poparcie konsyliarzy uzyskał tylko pisarz zakroczymski¹⁵⁰. Dwaj kolejni mandatariusze szlachty zakroczymskiej, bracia Onufry i August Kiccy, synowie podkomorzego zakroczymskiego Antoniego i Marianny z Przanowskich, należeli do wpływowej w tym okresie rodziny związanej ze Stanisławem Augustem. O. Kicki później pilnował interesów dworu w Lublinie (w 1789 r. został marszałkiem Trybunału Koronnego). W 1784 i 1786 r. jako starosta rycki był posłem lubelskim na sejmy, a w 1790 r. ponownie został reprezentantem ziemi zakroczymskiej¹⁵¹. Jego młodszy brat August Kicki w 1782 r. był przewidywany w Gabinetecie królewskim na posła ciechanowskiego, jednak mandatu nie uzyskał¹⁵². Jako starosta krasnostawski (od 1786 r.) w sierpniu 1788 r. został posłem ziemi chełmskiej i uczestniczył w pracach Sejmu Wielkiego¹⁵³.

Na koniec chciałbym się zająć analizą instrukcji poselskich. Dla okresu 1778–1786 nie dysponujemy ich pełnym zestawem, gdyż

¹⁴⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe...*, s. 144, 154.

¹⁴⁹ Kandydaci do poselstwa w roku 1784, AGAD, ZP 128, k. 28.

¹⁵⁰ Protokół Rady Nieustającej z 1 III 1785, AGAD, ML VII/51, s. 110.

¹⁵¹ O. Kicki do króla z 11 VII 1786 i król do O. Kickiego z 14 VII 1786, BCz 733, s. 329–333; R.W. Wołoszyński, *Kicki Onufry...*, s. 392–393; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 91.

¹⁵² Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782, AGAD, ZP 126, k. 118; J. Reychni i R.W. Wołoszyński, *Kicki August...*, s. 386. Posłami ciechanowskimi w 1782 r. zostali chorąży warszawski Feliks Górski i podstoli zawkrzeński Antoni Zieliński: laudum sejmiku w Ciechanowie z 19–20 VIII 1782, AGAD, Ciechanowskie grodzkie relacje oblaty, sygn. 83/84, k. 214v (odpis: BPAU 8318, k. 345v).

¹⁵³ J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 344–345; J. Reychni i R.W. Wołoszyński, *Kicki August...*, s. 386–387.

brakuje uchwał podjętych przed sejmem z 1784 r. Zalecenia z 1778, 1780, 1782 i 1786 r. pozwalają jednak na szereg obserwacji¹⁵⁴. W ziemi zakroczymskiej zaobserwować można zjawisko wydłużania się instrukcji. W 1778 r. liczyła 18 punktów, 1780 r. – 19 punktów, w 1782 r. – 29, a w 1786 r. aż 33 punkty. Praktyka powyższa była odmienna od tendencji dominującej wśród sejmików wielkopolskich (wyjątkiem była ziemia wieluńska) i w zbadanych ziemiach województwa mazowieckiego¹⁵⁵. Sejmiki zakroczymskie wyróżniały się także systematycznym powtarzaniem się postulatów. Za przykład może posłużyć porównanie instrukcji z lat 1782 i 1786. Pierwszych 11 punktów w obu uchwałach zawiera identyczne propozycje. W następnych, choć przy zmianach w kolejności, występuje 12 analogicznych sformułowań¹⁵⁶. W instrukcji z 1786 r. brakuje sześciu punktów z instrukcji sprzed czterech lat (o numerach: 14, 19, 22, 24, 28, 29), natomiast pojawia się 10 nowych postulatów (punkty: 12–15, 24–27, 29, 33). Nie jest jasne, czy było to związane z wpływem konkretnej osoby, która występowała w roli swoistego „gwaranta” zakroczymskiego „programu” sejmikowego. Jeśli przyjmiemy taką hipotezę, można domniemywać, że osobą tą mógł być podkomorzy J. Radzicki, który zagajał zgromadzenia z lat 1778–1782. Weryfikacja tego przypuszczenia nie jest jednak możliwa, zwłaszcza że brakuje instrukcji z 1784 r., więc z jedyne go sejmiku, w czasie którego J. Radzickiego w Zakroczymiu na pewno nie było. Jest jednak rzeczą zastanawiającą, że instrukcja ziemi różańskiej z 1784 r. (jednym z jej posłów był wówczas podkomorzy zakroczymski) zawierała bardzo dużo punktów znanych z uchwał (1782, 1786) sejmiku w Zakroczymiu¹⁵⁷.

Znane mi instrukcje zaczynały się od konwencjonalnych zobowiązań reprezentantów do pilnowania całości praw Kościoła. Na większą uwagę zasługują fragmenty dotyczące zachowania dotych-

¹⁵⁴ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 293–296; instrukcja poselska z 21 VIII 1780, ZGR 76, k. 161–163; instrukcja poselska z 19 VIII 1782, ZGR 79, k. 629–631; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, ZGR 81, k. 195–197v (odpisy: BPAU 8354, k. 293–295v, k. 302–303v, k. 307–309v, 313–318v).

¹⁵⁵ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 306, 374, 413, 506; i d e m, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 172; i d e m, *Sejmiki ziemi nurskiej...*, s. 56–57.

¹⁵⁶ Występują następujące analogie między instrukcjami z 1782 (oznaczam ją jako A) i 1786 r. (oznaczana jest jako B): A [pkt] 12 – B31; A13–B16; A15–B17; A16–B30; A17–B18; A18–B19; A20–B20; A21–B21; A23–B22; A25–B23; A26–B32; A27–B28. Czasami sformułowania obu instrukcji są odmiennie zredagowane.

¹⁵⁷ Instrukcja poselska sejmiku w Różanie z 16 VIII 1784, AGAD, RGRO 54, k. 546–547v (odpis: BPAU 8337, k. 618–621v), por. punkty nr: 2, 5–17, 21, 23–24.

czasowego ustroju, które podlegały pewnej ewolucji. W 1778 r. pisano o tym w punkcie drugim, w którym jako niezmiennie zasady ustrojowe uznawano: wolną elekcję, unię z Litwą, *liberum veto*, a także *pacta conventa*. W punkcie trzecim nakazywano posłom strzec równości szlacheckiej, „ażeby pod żadną obojętność słów nie podpadała...”¹⁵⁸ Dwa lata później wśród praw zabezpieczających wolność stanu rycerskiego wymieniono już tylko wolną elekcję i równość stanu rycerskiego (punkt 2). W 1782 i 1786 r. mowa jest o utrzymaniu wolności szlacheckiej na sejmach, sejmikach i „w innych prerogatywach”¹⁵⁹. Widoczna jest tu tendencja do przechodzenia do sformułowań bardziej ogólnikowych, a w konsekwencji mniej zachowawczych. Można się domyślać, że istotnym czynnikiem działającym w tym kierunku był wpływ przywódców stronnictwa regalistycznego.

Władze wykonawcze stały się przedmiotem zainteresowania w 1780 r. Sejmik z tego roku zakwestionował tryb ich wyłaniania, który zabierał sejmowi połowę czasu potrzebnego na ustawodawstwo. Pisano, że elekcjom konsyliarzy i komisarzy towarzyszą „nieprzyzwoite intrzygi”. Proponowano ich wybór na sejmikach („po województwach”), aby miały „choć alternatą” przedstawicieli w Radzie i Skarbie¹⁶⁰. W 1786 r. pojawił się zespół postulatów (punkty 12–16) dotyczących Rady Nieustającej. Ponownie skarżono się na sposób jej wyłaniania, który pochłaniał zbyt dużą część obrad parlamentu. Proponowano, by każde województwo wybierało swojego konsyliarza, senatorowie zaś mieli być powoływani „kolejno”, chodziło więc zapewne o system stosowany dawniej w stosunku do senatorów rezydentów. Miało to zapobiec dysproporcjom w reprezentacji województw. Wypowiadano się przeciwko awansom konsyliarzy ze stanu rycerskiego na urzędy ministerialne i senatorskie, gdyż byli w uprzywilejowanej sytuacji w stosunku do innych oby-

¹⁵⁸ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 293 (odpis: BPAU 8354, k. 293–293v).

¹⁵⁹ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 629; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 195 (odpisy: BPAU 8354, k. 307, 313).

¹⁶⁰ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161v (odpis: BPAU 8354, k. 302v–303). Na temat czasu poświęconego przez sejmy na czynności wyborcze i kontrolne por. J. Michałski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmów polskiego*, red. J. Michałski, Warszawa 1984, s. 378–379; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005, s. 76–77.

wateli, którzy nie wiedzieli o wakansach. Konsyliarze nie powinni podawać na kandydatów do urzędów senatorskich osób niebędących posesjonatami w województwie, w którym pojawił się wakans. Oficjaliści Rady i komisji skarbowych powinni być wykluczeni z kandydowania do funkcji poselskich i deputackich, skoro zakaz taki dotyczył konsyliarzy oraz, jak twierdzono, komisarzy. W kolejnym punkcie skarżono się na to, że rezolucje Rady nie są znane szlachcie. Domagano się, aby swoje decyzje magistratura wysyłała do grodów (na koszt Skarbu Koronnego). Oblaty powinno się dokonać przynajmniej na sześć tygodni przed sejmem, aby obywatele mieli czas poznać „czynności” Rady¹⁶¹.

W instrukcji z 1782 r. pojawiło się pięć punktów dotyczących Komisji Skarbu Koronnego (nr 17–21). Wskazywano, że została ona powołana, aby pilnować wpływów skarbowych i sądzić osoby zajmujące się handlem. Szlachta zakroczymska sprzeciwiała się ingerencjom Komisji w sprawy podległe jurysdykcji ziemskiej. Postulowano, żeby funkcje komisarskie powierzano osobom doskonale znającym prawo, a nie kierowano się tylko kompetencjami „in economicis et politicis”¹⁶². Zalecono baczną uwagę na skargi przeciwko Komisji, a wypadku krzywdy obywateli zapewnienie im sprawiedliwości. Domagano się, aby pensje komisarskie za dni sądowe wpływały do skarbu publicznego, jeżeli osoba nie wypełniła wówczas obowiązków sędziowskich. Domagano się również oszczędności na pensjach oficjalistów skarbowych. Wszystkie te sprawy miały być rozstrzygnięte przez sejm jako materie ekonomiczne¹⁶³, czyli większością głosów. Postulaty te zostały powtórzone (z wyjątkiem sprawy skarg na Komisję) w instrukcji z 1786 r. (jako punkty 18–21). Jak widać, w latach osiemdziesiątych XVIII w. w ziemi zakroczymskiej zaznaczyła się nieufność wobec Komisji Skarbowej, choć nie kwestionowano zasadności jej powołania. Mniej interesowano się Komisją Edukacji Narodowej. W 1786 r. postulowano, aby nie czyniła ona wydatków innych niż na „edukację młodzieży szlacheckiej”¹⁶⁴.

¹⁶¹ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 195v–196 (odpis: BPAU 8354, k. 314v–315v).

¹⁶² Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 630 (odpis: BPAU 8354, k. 308).

¹⁶³ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 630 (odpis: BPAU 8354, k. 308–308v).

¹⁶⁴ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 196v (odpis: BPAU 8354, k. 316v).

W zakresie organizacji sądownictwa sejmik zakroczymski zgłaszał swoje postulaty co do zasad funkcjonowania Trybunału Koronnego. W 1780 r. szlachta skarżyła się na niedogodny czas rozpatrywania spraw z rejestru województwa mazowieckiego ze względu na okres świąt i związane z tym limity sądu¹⁶⁵. Przypomnę, że zgodnie z ustawą z 1775 r. były one sądzone co drugi rok, od początku grudnia do końca stycznia¹⁶⁶. W instrukcji zakroczymskiej z 1780 r. domagano się więc zmiany terminu kadencji, a także miejsca na jedno z miast województwa mazowieckiego (w latach, kiedy na wokandę wchodziły jego sprawy)¹⁶⁷. W 1782 i 1786 r. sejmik zakroczymski rozwinął ten pomysł i domagał się przywrócenia osobnego, działającego cały rok trybunału dla Wielkopolski, który miał obradować w dwóch miejscach, „iżby województwom naszym bliższe były jeżdżenia”¹⁶⁸. Zapewne więc jedno z nich miało się znajdować na Mazowszu. Chodziło więc o powrót do osobnego Trybunału Wielkopolskiego działającego w latach 1764–1768; wówczas jednak alternatywnym dla Piotrkowa miejscem obrad był Poznań lub Bydgoszcz¹⁶⁹.

W 1780 r. ziemianie zakroczymscy zaproponowali, by w Koronie na wzór Litwy zwiększono liczbę sędziów ziemskich do czterech, jednak z zastrzeżeniem „salvis modernis possessoribus”¹⁷⁰. W roku 1764 zniesiony został na Litwie urząd podsędka (dotychczasowych awansowano na sędziów), zwiększono zaś do czterech liczbę sędziów ziemskich, ponadto sejmik elekcyjny wybierać miał urzędnika, a nie czterech kandydatów¹⁷¹.

Stale powtarzającym się postulatem była zmiana terminów kadencji sądu ziemskiego, o czym pisano we wszystkich znanych mi

¹⁶⁵ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161–161v (odpis: BPAU 8354, k. 302v).

¹⁶⁶ *Vol. leg.*, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*; W. Filipczak, *Sejmiki ziemieckie...*, s. 169.

¹⁶⁷ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161–161v (odpis: BPAU 8354, k. 302v).

¹⁶⁸ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 629v; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, ZGR 81, k. 195v (odpisy: BPAU 8354, k. 307v, 314).

¹⁶⁹ *Vol. leg.*, t. VII, s. 30. *Rozdzielenie Trybunałów Koronnych*; W. Bednarek, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 90. Por. M. Goyński, *Reformy Trybunału Koronnego*, Lwów 1909, s. 84–85.

¹⁷⁰ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161v (odpis: BPAU 8354, k. 303).

¹⁷¹ A.B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 185–186; *idem*, *Sejmiki Wielkiego Księstwa...*, s. 156.

instrukcjach z lat 1778–1786. Według ustawy z 1775 r. odbywały się one alternatą w Zakroczymiu lub Nowym Mieście w trzech kadencjach, które zaczynały się: 2 stycznia, 2 maja i 2 września¹⁷². Sejmik zakroczymski w 1778 r., powołując się na problemy komunikacyjne, domagał się zmiany terminu pierwszej z 2 stycznia na 15 lutego, a ostatniej z 2 września na 2 października¹⁷³. W 1780 r. pisano o przeniesieniu kadencji wrześniowej na październik, z zaznaczeniem, „aby dla powiatu serockiego spraw po kadencji nowomiejskiej, trzecia kadencja w Serocku odprawowana była”. Chciano dla powiatów nowomiejskiego i serockiego, żeby sądy grodzkie w Nowym Mieście i Serocku „jako w środkowym miejscu ziemi ustanowione były wraz z oficjalistami grodzkimi”¹⁷⁴. Podobnie brzmiące, choć ogólniej sformułowane, żądanie można znaleźć w instrukcji z 1782 r. (pisano m.in., żeby sądy ziemskie odbywały się, według danych praw, we wszystkich powiatach oraz chciano ustanowić sąd grodzki dla każdego z nich)¹⁷⁵. Najogólniej sformułował swoje oczekiwanie, które umieścił dopiero jako punkt nr 31, sejmik z 1786 r. Powołując się na to, że w 1775 r. kadencje zostały wyznaczone „w najtrudniejszym dla obywatelów czasie”, domagano się ich przeniesienia na dogodniejsze terminy¹⁷⁶. Tak dokładne prześledzenie propozycji w tej sprawie wynika z tego, że właśnie ta inicjatywa doczekała się realizacji. Sejm z 1786 r. uchwalił ustawę, która zmieniła terminy rozpoczęcia kadencji ziemskich na 15 stycznia, 20 maja i 15 października. Nakazywała również staroście zakroczymskiemu „ulożyć” odpowiednie terminy dla sądów grodzkich, które później miały pozostać niezmiennie¹⁷⁷. Projekt w tej sprawie, zgłoszony przez posła zakroczymskiego K. Frankowskiego, izba poselska przyjęła na sesji 7 listopada¹⁷⁸. Ustawa, choć odbie-

¹⁷² *Vol. leg.*, t. VIII, s. 163. *Sądy ziemskie zakroczymskie*.

¹⁷³ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 293v (odpis: BPAU 8354, k. 293v).

¹⁷⁴ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161v (odpis: BPAU 8354, k. 302v).

¹⁷⁵ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 629v (odpis: BPAU 8354, k. 307v).

¹⁷⁶ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 197v (odpis: BPAU 8354, k. 318).

¹⁷⁷ *Vol. leg.*, t. IX, s. 39–40. *Odmiana kadencji sądów ziemskich zakroczymskich*.

¹⁷⁸ AGAD, ZP 27, k. 64. Odmiana kadencji sądów ziemskich zakroczymskich (projekt, rkps); ZP 127, k. 464. *Journal de la Diète Ordinaire convoquée à Varsovie en 1786*.

gała w szczegółach od propozycji sejmikowych, była dużym sukcesem szlachty zakroczymskiej. W Koronie, w tym czasie (też na sejmie z 1786 r.), tylko ziemie czerska i liwska zdołały sobie wyjednać podobną konstytucję¹⁷⁹. Większymi sukcesami, jeśli chodzi o zmiany terminów kadencji sądowych, mogła się poszczycić szlachta litewska¹⁸⁰. Przykład ustawy dla ziemi zakroczymskiej pokazuje, jak nieistotne z punktu widzenia szans na realizację postulatu było miejsce w instrukcji poselskiej. W 1786 r. był to punkt nr 31, na poprzednich sejmikach odpowiednio: szósty (1778, 1780) i dwunasty (1782).

Często pojawiały się inne postulaty w sprawach sądowych. Proponowano uproszczenie procedury w sprawach granicznych (1778, 1782, 1786). We wszystkich instrukcjach postulowano także określenie zasad preskrypcji względem zastawów¹⁸¹. Zdaniem sejmiku zakroczymskiego z 1778 r. adwokat („patron”) występujący w sprawie nie powinien później jej rozstrzygać jako sędzieja. Domagano się, by inne sądy nie wdawały się w sprawy miejskie należące do jurysdykcji wójtów na podstawie „praw i przywilejów książąt mazowieckich”. Przypomnieć należy, że asesorem sejmiku w roku 1778, który ten punkt uchwalił, był Kajetan Tyski, wójt Zakroczymia¹⁸². Systematycznie domagano się, co było często powtarzającym się żądaniem sejmików, rozciągnięcia na Koronę litewskich rozwiązań prawnych dotyczących zbiegłych poddanych, które przewidywały, że sprawa miała się toczyć przed sądem właściwym dla obszaru, z którego chłop uciekł¹⁸³. Chciano też, aby objaśnić, ze

¹⁷⁹ *Vol. leg.*, t. IX, s. 39. *Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich*; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 170–171.

¹⁸⁰ *Vol. leg.*, t. IX, s. 38. *Odmiana kadencji sądów ziemskich i grodzkich dla niektórych województw i powiatów W.X.Lit.*; A.B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 183–184.

¹⁸¹ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 294; instrukcja poselska z 21 VIII 1780, ZGR 76, k. 161v; instrukcja poselska z 19 VIII 1782, ZGR 79, k. 629v; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, ZGR 81, k. 195v (odpisy: BPAU 8354, k. 294, 302v, 307v, 314v).

¹⁸² Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 294, 296 (odpis: BPAU 8354, k. 294–294v, 295v).

¹⁸³ W 1780 i 1782 r. domagano się, by nikt nie przyjmował zbiegów „bez atestacji włóczących się”, którzy mieli być odsyłani do miast i po śledztwie odsyłani swoim panom: instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 162. W 1782 r. zadanie wykorzystania włóczęgów do pracy chciano powierzyć komisjom dobrego porządku: ZGR 79, k. 629v–630. Por. J. Michalski, *Problematyka ludności luźnej w pierwszej połowie panowania Stanisława Augusta*, [w:] *idem*,

względu na liczne niejasności, stosowane w Koronie prawo statutowe Wielkiego Księstwa o kompromisach¹⁸⁴. Żądano (1782, 1786), co było częstym postulatem sejmików koronnych, ustanowienia prawa spadkowego („o sukcesjach”). W 1780 r. domagano się zapewnienia szybszego uzyskiwania pomocy wojskowej dla egzekucji wyroków¹⁸⁵.

Szlachta zakroczymska w 1778 r. wypowiadała się przeciwko zwiększeniu podatków, dopuszczano jedynie wzrost obciążeń w stosunku do „kapitalistów nic krajowi *et publico* nie importujących, także ludzi luźnych, wyrobników, rzemieślników”¹⁸⁶. W 1780 r. postulowano przeniesienie egzakcji czopowego z Ciechanowa do Nowego Miasta¹⁸⁷. Sejmiki z lat 1780–1782 i 1786 r., domagając się utrzymania dotychczasowych świadczeń finansowych, jednocześnie chciały wzrostu w wojsku liczby „gemejnów”, nie zaś oficerów. W 1786 r. żądano też, aby nie powiększano pensji ze Skarbu Koronnego, a w sprawach wojskowych domagano się powiększenia kawalerii narodowej, ulubionej formacji szlacheckiej¹⁸⁸.

Krótko zajmę się innymi postulatami w sprawach publicznych. Domagano się obciążenia duchowieństwa, zwłaszcza opatów zakonnych, kosztami edukacji młodzieży szlacheckiej (1778, 1782, 1786), co było w tym okresie żądaniem dość często powtarzanym¹⁸⁹. Sejmik w Zakroczymiu postulował (1782, 1786), by w Szkole Rycerskiej uczyła się wyłącznie „dawna” szlachta, jedną rodzinę re-

Studia historyczne z XVIII i XIX wieku, t. I, Warszawa 2007, s. 96; W. Bednark, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011, s. 314.

¹⁸⁴ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 630v (odpis: BPAU 8354, k. 308v).

¹⁸⁵ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 162v.

¹⁸⁶ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, AGAD, ZGR 78, k. 293–293v (odpis: BPAU 8354, k. 293v); W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 127. W innej redakcji podobne żądania są w instrukcji z 1780 (punkt nr 4).

¹⁸⁷ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 161v–162 (odpis: BPAU 8354, k. 303).

¹⁸⁸ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 195 (punkty nr 3 i 6; odpis: BPAU 8354, k. 313v); E. Rostworowski, *Sprawa aukcji...*, s. 151–152; W. Filipczak, *Rola spraw wojskowo-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia historica 49, 1993, s. 57. Na temat stosunku szlachty do wydatków cywilnych por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 471.

¹⁸⁹ Por. W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984, s. 411; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 125. Por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 470.

prezentował tylko jeden kadet, a nauka nie mogła trwać dłużej niż trzy lata¹⁹⁰. Jednocześnie nie chciano dopuścić do nowych nobilitacji (1782), a od obdarzonych nimi domagano się egzekwowania obowiązku (z 1775 r.) zakupu dóbr ziemskich odpowiedniej wartości. Zastrzegano, że dyplomy nobilitacji i wywody szlachectwa powinny być oblatowane w grodzie, gdzie uszlachceni nabyli ziemię (1786)¹⁹¹. W 1780 r. domagano się „umiarkowania” płacy służącym, co było zagadnieniem interesującym szlachtę wielkopolską i mazowiecką¹⁹². Nie zapominano o potrzebach lokalnych, o czym świadczą postulaty, by trasa poczty biegła przez ziemię zakroczymską (1780, 1782). W 1780 r. zainteresowano się złym stanem dróg na Mazowszu. Ich reperacją mieli się zająć ziemianie w swoich posesjach. Uboższej szlachcie pomocy udzielić powinny dobra duchowne i królewskie¹⁹³.

W przedsejmowych instrukcjach ziemi zakroczymskiej, choć w badanym okresie dominowały tu wpływy regalistyczne, widoczne jest tradycyjne rozumienie wolności szlacheckich. Konserwatywne nastawienie sejmiku wyjaśnia, dlaczego dwóch (Jan Zieliński, J. Radzicki) na czterech posłów ziemi wypowiedziało się przeciwko Konstytucji 3 maja¹⁹⁴. Trudno się w tym doszukiwać wpływów antykrólewskiej opozycji, skoro lider mazowieckich regalistów – wojewoda (od 1784 r.) Antoni Małachowski – oceniając zakroczymski sejmik poselski z 1788 r. (na którym wybrano Jana Zielińskiego), pisał, że stanowi on dowód wierności miejscowej szlachty wobec Stanisława Augusta¹⁹⁵.

¹⁹⁰ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, AGAD, ZGR 79, k. 629; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, ZGR 81, k. 195 (odpis: BPAU 8354, k. 307–307v, 313v–314).

¹⁹¹ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZGR 81, k. 196v. Por. W. Bednaru k, *Sejmiki lubelskie...*, s. 303.

¹⁹² J.A. Gierowski, *Luźni ludzie na Mazowszu w świetle uchwał sejmikowych*, „Przegląd Historyczny” 1949, t. XL, s. 185–187; J. Deresiewicz, *Komisja dobrego porządku dla wsi wielkopolskiej. Taryfa płac dla czeladzi wiejskiej 1781 roku*, „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1955, t. I, z. 1, s. 287–308; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 203–204, 299.

¹⁹³ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZGR 76, k. 162.

¹⁹⁴ W. Szczygielski, *Referendum trzciemajowe...*, s. 144, 154.

¹⁹⁵ A. Małachowski do króla z 18 VIII 1788 w Warszawie, BCz 723, s. 81; J. Michalski, *Sejmiki poselskie...*, s. 350.

WITOLD FILIPCZAK

The *Sejmiks* in the Land of Zakroczym 1778–1786

The article concerns the *Sejmiks* in the land of *Zakroczym*, which belonged to the Mazovian palatinate. During the debates in *Zakroczym* the *szlachta* elected their envoys to the sejm and candidates for the judiciary offices in the land of *Zakroczym*. They also settled the relevant issues connected with local self-government. The article discusses preparations for the *Sejmiks*, their course and *lauda*. It also analyzes the instructions meant for representatives of the land of *Zakroczym* in Parliament. What made the land of *Zakroczym* special was the continual recurrence of the same postulates in the recommendations for successive *Sejms*. Even though the royalist influence was prevalent in the period under analysis the instructions for envoys in this particular land reflected the traditional approach to the *szlachta*'s ethos. The fact that two out of four envoys from the land were later (1791) opposed to the Constitution of 3 May can be explained in light of conservative tendencies in the *Sejmik*. The article also highlights the role of local political elite inspired by the subcamerarius of *Zakroczym* Józef Radzicki and the Kicki brothers (August and Onufry).

Translated by DOROTA FILIPCZAK